

บทที่ ๓

พุทธจริยศาสตร์กับอบายมุข

หลักพุทธจริยศาสตร์เพื่อการดำเนินชีวิต จะต้องการยึดหลักการปฏิบัติ ๓ ขั้นคือ ขั้นพื้นฐาน ขั้นกลาง และขั้นสูง โดยการวินิจฉัยจาก เจตนาและผลของการกระทำ ว่าการกระทำนั้นมีคุณค่าในทางพุทธจริยศาสตร์มากน้อยเพียงใด ส่วนอบายมุขเป็นปัญหาทางพุทธจริยศาสตร์ที่ทุกคนจะต้องทำความเข้าใจว่า อบายมุขมีโทษต่อผู้เสพหรือประโยชน์ต่อผู้เสพออย่างไร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาธรรมชาติของมนุษย์กับอบายมุข และศีลธรรมจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์กับอบายมุข ดังต่อไปนี้

๓.๑ หลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิต

๓.๑.๑ หลักของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักการแห่งความประพฤติและวิธีการปฏิบัติของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และผู้หมดจดจากกิเลส จนได้พระนามว่าพระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวคือ เป็นจริยศาสตร์จริยธรรมที่สอนให้ชาวพุทธศาสนิกชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท จึงสอนให้ชาวพุทธตื่นอยู่เสมอและให้เป็นอยู่ด้วยความเบิกบานกายเบิกบานใจ ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในสถานะอย่างไรก็ตาม

พุทธจริยศาสตร์ จัดเป็นจริยศาสตร์และจริยธรรมใน ๕ ลักษณะ คือ

๑.เป็นพุทธจริยธรรม คือ หลักการประพฤติและวิธีการปฏิบัติตัวของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

๒.เป็นพรหมจรรย์ (พรหมจริย) คือ หลักการประพฤติและวิธีการปฏิบัติที่ประเสริฐเพื่อทำที่สุดทุกข์ให้แก่ตัวเองตามวิธีการของอริยสัจ ๔ ประการ หรือพรหมวิหาร ๔ ประการ

๓.เป็นพระวินัย (ศีลธรรม) คือ กฎระเบียบ วิธีการหรือหลักการประพฤติที่ทำให้คนมีกาย วาจาและใจดีประพฤติที่น่าเลื่อมใสศรัทธา

๔.เป็นสังฆธรรม คือ สิ่งที่เป็นจริง มีอยู่จริงในกระบวนการของธรรมชาติ หรือกฎความเป็นจริงของธรรมชาติในแนวกว้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่โดยธรรมชาติ

๕.เป็นสามัญญลักษณะ คือการที่เสมอกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หรือใด
ลักษณะ คือ อาการที่เหมือนกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ๓ ลักษณะ หรือเป็นปฏิจสมุปบาท คือ
ธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นแบบพลวัต หรือเป็นธรรมเนียม คือ ธรรมชาติที่
เหมือนกันอย่างแน่นอน หรือธรรมฐิติ คือ ธรรมชาติที่มีหลักมีกฎเหมือนกันอยู่ ๓ ลักษณะ^๑ คือ

๑.อนิจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่
เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป^๒ เช่น สัพเพ สงฺขารา อนิจจา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง^๓

๒.ทุกข์ตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น
และสลายตัว ภาวะที่กดดัน และขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพ เปลี่ยนแปลงไป
ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง ก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดด้วย
ตัณหาอุปาทาน^๔ เช่น สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารที่ทำให้เกิดทุกข์ต่าง ๆ นั้นมี ๑๐
ลักษณะคือ สังขารทุกข์ “ทุกข์ประจำสังขาร” ๑ ปภินณกทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นเป็นบางเวลา” ๑
นิพัทธทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นประจำสังขาร” ๑ พยาธิทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความเจ็บป่วย” ๑
สันตปาทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะใจเร้าร้อน” ๑ วิปากทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นจากผลของกรรมที่ได้
ทำเอาไว้ในปางก่อน” ๑ สหคตทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับวิปากทุกข์” ๑ อาหารปริเยณฺฐิทุกข์
“ทุกข์ที่เกิดขึ้นจากอาหารเลี้ยงชีพในแต่ละวัน” ๑ วิวาทมูลกทุกข์ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นจากสาเหตุของ
การทะเลาะวิวาทกัน” ๑ ทุกขขันธ “ทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการยึดมั่นในขันธ ๕ และโลกธรรม ๘
ประการ”^๕

๓.อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน
ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง^๖

๓.๑.๒ ระดับของพุทธจริยศาสตร์

หลักการของพุทธจริยศาสตร์แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ

^๑ พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : ISBN, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพฯ :
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘.

^๓ พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑-๒.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๘.

^๕ พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๒-๓.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๑)ระดับโลกียะ เป็นหลักการประพจน์ของปุถุชนคนธรรมดาโดยทั่วไปที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคและผลอะไรในการปฏิบัติ เพราะได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าหรือสาวกหรือได้ศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมแล้วเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นศรัทธาที่เกิดขึ้นพร้อมกับปัญญาความรอบรู้เห็นจริงตามนั้น แล้วแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชน

๒)ระดับโลกุตตระ เป็นหลักการของพระอริยบุคคลที่ได้ประพจน์ปฏิบัติจนได้บรรลุมรรคผล จนเกิดศรัทธาความเลื่อมใสอันมั่นคงแน่วแน่ในหลักการประพจน์ปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์

๓.๑.๓ พื้นฐานของพุทธจริยศาสตร์

พื้นฐานทางพุทธจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ ไม่ได้มีพื้นฐานอยู่ที่ความเชื่อในภาวะสูงสุดหรือพระผู้เป็นเจ้า แต่อยู่ที่การพิจารณาสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ในฐานะที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นไม่ว่าจะเป็นโลก ดวงดาว สัตว์ มนุษย์ พืช เป็นต้น ทำให้เห็นว่า อุดมการณ์สูงสุดสำหรับชีวิตมวลมนุษย์ มิใช่จะเป็นไปเพื่อรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบพระเจ้าหรือภาวะสูงสุดอื่นใด นอกเสียจากธรรมชาติเท่านั้นที่จะมีภาวะสูงสุดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคือ เป็นสสาร

พระพุทธเจ้าได้ทรงบอกแนะวิธีการพื้นฐานหรือจริยธรรมพื้นฐานที่จะดำเนินชีวิตไปสู่ความสงบสุขในระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูง ทั้งสำหรับฆราวาสและบรรพชิต ซึ่งในพุทธจริยศาสตร์ จะมีจริยธรรมสำหรับฆราวาสในระดับพื้นฐาน ไปจนถึงระดับสูง ซึ่งจะกล่าวถึงศีล ๕ ทิศ ๖ จริยธรรม ๑๐ ประการ ศีล ๘ ซึ่งเป็นการพัฒนาการทำความดีให้สูงขึ้นกว่าศีล ๕ อกุศลกรรมบถและกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นจริยธรรมข้อประพจน์ปฏิบัติของฆราวาส ที่กล่าวถึงอกุศลกรรมบถ อันเป็นหลักประพจน์ปฏิบัติที่ไม่ดีที่ไม่ฉลาดของมนุษย์ และกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้นเป็นหลักประพจน์ปฏิบัติที่ดีที่ฉลาดของมนุษย์ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นจริยธรรมขั้นสูงของฆราวาส ดังนั้นระดับในทางจริยธรรมที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เบื้องต้นมี ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา และใจ โดยแต่ละทางนั้นบ่งบอกถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ ลักษณะดี และลักษณะชั่ว

ความประพจน์จะดีหรือชั่วนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับมูลเหตุที่เป็นตัวการให้เกิดความประพจน์ มูลเหตุให้เกิดความประพจน์มี ๒ ประการ คือ

๑) มูลเหตุดี เรียกว่า กุศลมูล แปลว่า รากแห่งกุศล หรือรากแห่งความฉลาด ซึ่งมี ๓ ประการคือ อโลภะ (ความไม่โลภ) อโทษะ (ความไม่โกรธ) และ อโมหะ (ความไม่หลง) ความประพจน์ของคนเราถ้าตกอยู่ในอำนาจของความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลงแล้ว กายวาจา

และใจก็จะปรากฏในทางไมโลภไมโกรธและไม่หลง ผลของพฤติกรรมเหล่านี้คือ สุขกาย สุขใจและไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น

๒) ส่วนมูลเหตุของความชั่วเรียกว่า *อกุศลมูล* แปลว่า รากเหง้าของอกุศลหรือรากเหง้าของความโง่ อกุศลมูลมี ๓ ประการคือ *โลภะ* (ความโลภ) *โทษะ* (ความโกรธ) และ *โมหะ* (ความหลง หรือความไม่รู้อะไรจริง)

ชีวิตทุกชีวิตต้องการความสุข สุขที่จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องกำจัดมูลเหตุของความทุกข์ให้หมดไป เพื่อชี้นำในหนทางที่มนุษย์ประสงค์ พระพุทธเจ้าจึงเปิดเผยจริยธรรมสำหรับปฏิบัติ เพื่อกำจัดความชั่วอันเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ของชีวิตไว้ ๓ ทางคือ

๑) *ศีล* เป็นข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดความชั่วทางกาย วาจา ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความโลภ ความโกรธ ซึ่งจัดเป็นความชั่วอย่างหยาบ เป็นจุดหมายเบื้องต้น

๒) *สมาธิ* เป็นวิธีประพาศหรือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดความชั่วทางใจ ซึ่งเกิดเพราะความโลภ และความโกรธ ซึ่งจัดเป็นความชั่วอย่างกลาง เป็นจุดหมายระดับกลาง

๓) *ปัญญา* เป็นคุณธรรมที่ใช้กำจัดความหลงผิด (*โมหะ*) ซึ่งเป็นความชั่วอย่างละเอียด เป็นคุณธรรมและจุดหมายระดับสูง

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ นั้นเป็นจริยธรรมที่สำคัญในพุทธศาสนา เป็นหัวใจของคำสอนทั้งหมด เพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษาจริยธรรมพุทธศาสนา จึงขอให้ทำความเข้าใจใน *ศีล สมาธิ และปัญญา* ซึ่งเป็นวิถีดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาไปสู่ความเจริญ^๓ โดยการปฏิบัติตามหลักพุทธจริยศาสตร์ดังนี้

๓.๑.๓.๑ หลักพุทธจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน

หลักพื้นฐานในทางพุทธจริยศาสตร์นั้นมีไว้เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เพื่อควบคุมความประพฤติเบื้องต้น ๒ ทางคือ กาย และวาจา โดยในแต่ละทางบ่งบอกถึงพฤติกรรมที่มีอยู่ ๒ ทางคือ ดี และชั่ว ซึ่งมาจากมูลเหตุที่เป็นตัวการให้เกิดความประพฤตินั้นคือ อกุศลมูล และอกุศลมูล ดังนั้นพื้นฐานทางจริยธรรมที่จะกล่าวถึงก็คือ เบญจศีล เบญจธรรม จริยธรรม ๑๐ ประการ และทศ ๖ อื่นใดเลยมาทำความเข้าใจเรื่องวัฏกรรมก่อนการรักษาศีลเสียก่อน

วัฏกรรมก่อนการรักษาศีลนั้นคือ “*บุพพประโยคของการรักษาศีล*” การรักษาศีลนั้นจะต้องมี *เจตนา* ที่เด็ดเดี่ยว และมีใจที่เข้มแข็งในการงดเว้นตามบทบัญญัติตามศีลนั้น ๆ เพราะฉะนั้นการรักษาศีลจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “*วิริติ*” คือเจตนางดเว้นประกอบด้วยจิตอันเป็นกามาวจรกุศล. ท่านกล่าวไว้ในวิภังค์ โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า เจตนางด เจตนางดเว้น เว้นขาด

^๓ พระเทวินทร์ เทวินโท, *แก่นพุทธจริยศาสตร์*, หน้า ๑๔, ๒๐-๒๑.

งดเว้น ไม่ทำ ไม่กระทำ ไม่ล่วง ไม่ละเมิดขอบเขต^๘ จากการทำความชั่วทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งเป็นขั้นแรกในการทำความดีให้เจริญ ซึ่งมี ๓ ประการคือ

๑. สัมปัตตวิริติ เว้นสิ่งประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส คือ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมทานสิกขาบทไว้เลยแต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วยหรือคุณวุฒಿಯ่างนี้ ไม่สมควรกระทำการกรรมเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล

๒. สมทานวิริติ เว้นด้วยการสมทาน คือ คนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมทานสิกขาบทไว้แล้ว ถึงงดเว้นตามที่ได้สมทานนั้น

๓. สมุจเฉทวิริติ หรือ เสตุมตวิริติ เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรคซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นมูลเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย วิริติ ๒ อย่างแรก ยังไม่อาจวางใจได้แน่นอน วิริติข้อที่ ๓ จึงจะแน่นอนสิ้นเชิง^๙

๓.๑.๓.๑.๑ เบญจศีล เบญจธรรม

หลักคุณธรรมจริยธรรมจะพิจารณาจริยธรรมระดับต้นซึ่งได้แก่ศีล ๕ หรือหลักเบญจศีล เบญจธรรม ที่ต้องปฏิบัติคู่กันและจริยธรรม ๑๐ ประการ ที่ถือว่าเป็นพุทธจริยศาสตร์ระดับต้น เบญจศีลบางที่ก็เรียกว่า “สิกขาบท” ๕ คือ ข้อปฏิบัติในการฝึกตนบ้าง ธรรมะ ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลหรือมีคุณธรรมบางที่ก็เรียกว่า “นิจศีล” คือศีลที่ควรยึดควรรักษาเป็นประจำ บางที่ก็เรียกว่า “มนุษยธรรม” คือ คุณธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ๕ ประการคือ^{๑๐}

๑) เบญจศีล

ศีล คือความประพฤติดีทางกายและวาจา ให้เรียบร้อย มีระเบียบวินัย คอยควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ให้ปราศจากโทษ โดยการงดเว้นความประพฤติ ๕ อย่างคือ

๑. เว้นจากการปลงชีวิต (ปาณาติปาตา เวรมณี)
๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (อทินนาทานา เวรมณี)
๓. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม (กามสุมิฎฉาจารา เวรมณี)
๔. เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวรมณี)

^๘ พุททก.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๖.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

^{๑๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๓๓.

๕. เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (สุราเมรัยฆุพปมาทฐานา เวรมณี)

๒) เบญจธรรม

ธรรม ๕ บางครั้งเรียกว่า เบญจกัลยาณธรรม คือธรรมอันดังาม ๕ อย่างหรือคุณธรรม ๕ ประการ อันคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ควรมิไว้ประจำใจเป็นนิจมี ๕ ประการคือ^{๑๑}

๑. เมตตากรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญและความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓. กามสังวร ความสำรวมระวังยับยั้ง ควบคุมตนในกาม ไม่หลงไหลในรูปเสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔. สัจจะ ความสัตย์ หรือความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕. สัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกฝนให้เป็นผู้รู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนประมาทมัวเมา คู่กับศีลข้อ ๕

๓.๑.๓.๑.๒ ทิส ๖

ทิส ๖ นั้นคือ บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธทางสังคมจุทิสที่อยู่รอบตัวเรา^{๑๒} ทิสทั้ง ๖ เหล่านี้คือ มารดาบิดาเป็นทิสเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิสเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิสเบื้องหลัง มิตรและอำมาตย์เป็นทิสเบื้องซ้าย กรรมกรเป็นทิสเบื้องต่ำ และสมณพราหมณ์เป็นทิสเบื้องบน^{๑๓} ในทิสทั้ง ๖ นั้นจะมีการบำรุงซึ่งกันและกัน ดังนี้

ก. มารดาบิดาผู้เป็นทิสเบื้องหน้า

๑) มารดาบิดาผู้เป็นทิสเบื้องหน้า อันบุตรพึงบำรุง ด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยตั้งใจไว้ว่าท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ๑ จักรับทำกิจของท่าน ๑ จักดำรงวงศ์สกุล ๑ จักปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรรับทรัพย์มรดก ๑ ก็หรือเมื่อท่านละไปแล้ว ทำกาลกิริยาแล้ว จักตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา ๑ ฯ

๒) มารดาบิดาผู้เป็นทิสเบื้องหน้าอันบุตรบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ คือ ห้ามจากความชั่ว ๑ ให้ตั้งอยู่ในความดี ๑ ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๑

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๕.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๑.

^{๑๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

หากรรยาที่สมควรให้ ๑ มอบทรัพย์สินให้ในสมัย ๑ ๆ มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าบุตรบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องหน้านั้น ชื่อว่า อันบุตรปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้ ฯ^{๑๔}

ข. อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา

๑) อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาอันศิษย์พึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยลูกขึ้นยืนรับ ๑ ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้ ๑ ด้วยการเชื่อฟัง ๑ ด้วยการปรนนิบัติ ๑ ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ๑ ฯ

๒) อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา อันศิษย์บำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน ๕ คือ แนะนำดี ๑ ให้เรียนดี ๑ บอกศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด ๑ ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ๑ ทำความป้องกัน ในทิศทั้งหลาย ๑ ฯ อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาอันศิษย์บำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องขวานั้น ชื่อว่า อันศิษย์ปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้ ฯ^{๑๕}

ค. ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง

๑) ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยยกย่องว่าเป็นภรรยา ๑ ด้วยไม่ดูหมิ่น ๑ ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ ๑ ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้ ๑ ด้วยให้เครื่องแต่งตัว ๑ ฯ

๒) ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ คือ จัดการงานดี ๑ สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัวดี ๑ ไม่ประพฤตินอกใจผัว ๑ รักษาทรัพย์ที่ผัวหามาได้ ๑ ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ๑ ฯ ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องหลังนั้น ชื่อว่า อันสามีปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้ ฯ^{๑๖}

ง. มิตรผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย

๑) มิตรผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายอันกุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยการให้ปัน ๑ ด้วยเจรจาถ้อยคำเป็นที่รัก ๑ ด้วยประพฤติประโยชน์ ๑ ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ ๑ ด้วยไม่แก่งกล่าวให้คลาดจากความจริง ๑ ฯ

๒) มิตรผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายอันกุลบุตรบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๕ คือ รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว ๑ รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาท

^{๑๔} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๑๕} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๑๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

แล้ว ๑ เมื่อมิตรมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๑ ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๑ นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร ๑ ๑ มิตรผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายอันกุลบุตรบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องซ้ายนั้น ชื่อว่า อันกุลบุตรปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้ ๑^{๑๑}

จ. ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ

๑) ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำอันนายพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ๑ ด้วยให้อาหารและรางวัล ๑ ด้วยรักษาในคราวเจ็บไข้ ๑ ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน ๑ ด้วยปล่อยในสมัย ๑ ๑

๒) ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำอันนายบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕ คือ ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย ๑ เลิกการทำงานทีหลังนาย ๑ ถือเอาแต่ของทีนายให้ ๑ ทำการงานให้ดีขึ้น ๑ นำคุณของนายไปสรรเสริญ ๑ ๑ ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำอันนายบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องต่ำนั้น ชื่อว่าอันนายปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัย ด้วยประการฉะนี้ ๑^{๑๒}

ฉ. สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน

๑) สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ๑ ด้วยวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ๑ ด้วยมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ๑ ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู ๑ ด้วยให้อามิสทานเนื่อง ๆ ๑ ๑

๒) สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกุลบุตรบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๖ คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๑ ให้ตั้งอยู่ในความดี ๑ อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ๑ ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๑ ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง ๑ บอกทางสวรรค์ให้ ๑ ๑ สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกุลบุตรบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๖ เหล่านี้ ทิศเบื้องบนนั้น ชื่อว่าอันกุลบุตรปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัย ด้วยประการฉะนี้ ๑^{๑๓}

๓.๑.๓.๑.๓ จริยธรรม ๑๐

จริยธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ถือได้ว่าเป็นพุทธจริยศาสตร์ระดับต้นเช่นกัน ได้แก่

^{๑๑} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔-๒๑๕.

^{๑๒} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๑๕.

^{๑๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๒/๒๑๖.

๑. การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตร่างกายของบุคคลและสัตว์ เพราะสัตว์โลกทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์ หรือดิรัจฉานย่อมรักชีวิตของตนเอง มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ผู้รักตนไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”

๒. ความเมตตา มนุษย์ควรมีเมตตาต่อกันคือปรารถนาดีต่อผู้อื่น (เมตตา) และหวังให้เขามีความสุข หรือช่วยปลดปล่อยความทุกข์ของกันและกัน มีความหวังดี ทนไม่ได้ต่อความทุกข์ ความเดือดร้อนของผู้อื่น (กรุณา)

๓. การไม่โลภและไม่ขโมย ความโลภคือ การอยากได้ของ ๆ ผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรม ที่แสดงออกทางกายคือ การล่วงละเมิดในทรัพย์สินของเขา ที่ละเอียดยไปกว่านั้นคือ ความโลภ คือ การสะสมทรัพย์สินไว้เกินจำเป็น

๔. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละ เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งที่สร้างความนิยมนับถือ ผูกไมตรี ทำคนเกลียดให้รัก ทำคนที่รักอยู่แล้วให้มีความรักศรัทธายิ่งขึ้น การเอื้อเฟื้อและการเสียสละที่เหมาะสมย่อมมีผลดีเสมอ

๕. การไม่ละเมิดของรักของผู้อื่น ของรักของผู้อื่นรวมหมายถึงบุคคล สิ่งของหรือบุคคลที่เขา รักเขา ย่อมหวงแหน ผู้มีจริยธรรมจึงต้องตั้งใจดเว้นไม่ล่วงละเมิดถือว่าเป็นการเคารพสิทธิ์โดยชอบธรรมของผู้อื่น ทำให้ไม่ก่อศัตรู ไม่ก่อเวร

๖. การรู้จักความพอดี ความพอดี หมายถึง ความพอเหมาะ ความพอประมาณ ความเป็นกลางระหว่างความน้อยเกินไปกับมากเกินไป “มัตตัญญูตา หรือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง”

๗. การไม่พูดปด การพูดปด คือ วาจาอันคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงโดยผู้พูดมีเจตนา คือ ผู้พูดรู้ว่าไม่จริง แต่ต้องการกล่าวให้คลาดเคลื่อนด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง การกล่าวเท็จจะเป็นการแสดงถึงความขาดของผู้กล่าว เพราะไม่อาจสู้กับความจริงได้

๘. การมีสัจจะและความจริงใจ สัจจะ เป็นภาษาบาลี แปลว่า ความจริง บางทีในภาษาไทยใช้คำสันสกฤตว่า “สัตย์” ก็มี คำแปลอย่างเดียวกัน ความมุ่งหมายในข้อว่าการมีสัจจะและความจริงใจนี้ คือ ให้มีความจริงทั้งทาง กาย วาจา และใจ

๙. การไม่หลงและเสพสิ่งเสพติดให้โทษ การเสพสิ่งเสพติดให้โทษจนถึงขั้นที่เรียกว่า “ติด” หรือตกเป็นทาสของมันนั้นมีโทษโดยส่วนเดียว จะต้องเสียทรัพย์มากมาย ทำให้หงุดหงิด โกรธง่าย และลืมหืมตัว ก่อการทะเลาะวิวาท ทำให้เกิดโรค ถูกดำเนินจากวิญญูชน ทำให้ความละเอียดลดลง ทำให้สติปัญญาเสื่อมทรามลง

๑๐. ความเป็นผู้มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดี สติเป็นเครื่องยับยั้ง เป็นเครื่องกั้นกระแสแห่งกิเลส หรือความชั่ว ความเป็นผู้มีสติ คือความไม่ประมาท ระวังตัว รอบคอบ คิดหน้าคิดหลังให้ถี่ถ้วน ไม่ผลุนผลันพลันแล่น ดังความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย^{๒๐}

๓.๑.๓.๒ หลักคุณธรรมจริยธรรมขั้นกลาง

หลักคุณธรรมจริยธรรมขั้นกลางพิจารณาจากหลักศีลธรรมที่สูงขึ้นมาอีก ได้แก่ ศีล ๘ กุศลกรรมบถ ๑๐ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ศีล ๘ นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสงบสุขภายนอก คือการอยู่ร่วมกันในสังคมและฝึกหัดให้ตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นของชีวิตออก เพื่อเป็นอยู่แบบกินน้อยใช้น้อยและใช้อย่างรู้คุณค่า ส่วนกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสงบสุขทั้งภายนอก (กาย) และภายใน (ใจ) คือ ทางกายคือสังคม ส่วนภายในคือ ความสุขของจิตใจของตนเอง ส่วนอกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้นมีจุดมุ่งหมายในสิ่งตรงข้ามกัน คือทำให้ทุกข์เดือดร้อนตัวเองและบุคคลอื่น เดือดร้อนทั้งกายและจิตใจ จึงไม่ควรเสพ ในที่นี้จะขอกกล่าว โดยข้อธรรมสมบุรณ์ (แปลตัดเอาแต่ใจความ) ดังนี้

๓.๑.๓.๒.๑ ศีล ๘ หรือ อุโบสถศีล

ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล หมายถึงการเข้าจำศีล การรักษาศีลอุโบสถ ซึ่งได้บัญญัติให้รักษาเฉพาะ ๗ คำ ๘ คำ ๙ คำ และวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และวัน ๑ คำ ซึ่งมีทั้งข้างขึ้นและข้างแรม และการรักษาก็รักเพียงวันหนึ่งวันเดียวเท่านั้น ในที่นี้จะขอกกล่าวโดยย่อพอเข้าใจ ดังนี้

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเว้นจากการฆ่าสัตว์

๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นการลักขโมย

๓) อพรหมจริยา เวรมณี เจตนางดเว้นการเสพกาม

๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นการพูดเท็จ

๕) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นการดื่มสุราและเมรัย

๖) วิการโภชนา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

๗) นัจจกิตวาทิตวิสุกทัสสนา มาลาคันธวิเลปนธารณมัตถณวิภูสนัญฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดูฟ้อนรำขับร้องดูการเล่นมหรสพต่าง ๆ เว้นจากการประพรมน้ำหอม ทัดดอกไม้ การสวมเครื่องประดับและการแต่งตัวทุกอย่าง

๘) อุจจาสนมมหาสนา เวรมณี เจตนางดเว้นจากนั่งและนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่

เมื่อรักษาศีล ๘ บริสุทธบริบูรณ์ในวันอุโบสถและนอกวันอุโบสถดีแล้ว เพื่อจะพัฒนาการทำความดีให้สูงกว่า ศีล ๘ ก็จะต้องรักษา กุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นจริยธรรมระดับสูง

^{๒๐} วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๖๐-๖๕.

กว่าของฃรราวาส แต่ก่อนที่จะรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ จะต้องละเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ เสียก่อน^{๒๑}

๓.๑.๓.๒.๒ อกุศลกรรมบถ ๑๐

อกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นสิ่งที่จะสร้างความทุกข์ และความเดือนร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ทำให้เดือดร้อนทั้งกายและใจ ซึ่งจะทำให้มีความเป็นอยู่อย่างสุขสงบให้แก่ชีวิตไม่ได้ ดังนั้นจึงไม่ควรเสพอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๓ ประการคือ กายทุจริต ๓ วาจิทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ ดังนี้

ก. กายทุจริต ๓

กายทุจริต ๓ หมายถึงการประพฤติไม่ดีทางกาย ซึ่งมีโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การประพฤติไม่ดีทางกายมี ๓ ประการคือ การฆ่าสัตว์ ๑ การลักทรัพย์ ๑ การประพฤติดิฉินกาม ๑

ข. วาจิทุจริต

วาจิทุจริต หมายถึงการพูดที่ไม่ดี ซึ่งมีโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การพูดคำไม่ดี คือการพูดคำชั่ว ๔ ประการคือ การพูดเท็จ ๑ การพูดส่อเสียด, หรือยุยงให้เขาแตกกัน ๑ การพูดคำหยาบ ๑ การพูดเล่นเพื่อเจตตลกคะนอง ๑

ค. มโนทุจริต ๓

มโนทุจริต ๓ หมายถึงความคิดไม่ดี ลักษณะความคิดไม่ดีนั้นมี ๓ ประการคือ คิดโลภอยากได้ของคนอื่น ๑ คิดพยาบาทอาฆาตคนอื่น ๑ มีความเห็นผิด ๑ คือ ละเว้นความเห็นชอบ ๑๐ ประการ^{๒๒} ดังนี้

๓.๑.๓.๒.๓ กุศลกรรมบถ ๑๐

กุศลกรรมบถ ๑๐ คือแนวทางการกระทำที่ดีที่ชอบที่เป็นบุญ หรือวิถีทางแห่งการกระทำที่ชาญฉลาด หมายถึง ทางแห่งการกระทำที่เป็นกุศล ทางแห่งการกระทำดี ทางที่จะนำไปสู่สุคติสู่ความสุขความเจริญทั้งแก่ตัวเอง ผู้อื่น และสิ่งอื่นในโลกนี้ แนวทางการกระทำที่ดีและความดีมี ๓ ประเภท คือ กายสุจริต วาจิสุจริต และมโนสุจริต “คูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ความประพฤติเรียบร้อย คือ ผู้ประพฤดิธรรมด้วยกายมี ๓ อย่าง ด้วยวาจามี ๔ อย่าง ด้วยใจมี ๓ อย่าง.”^{๒๓} ดังนี้

^{๒๑} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๓๒-๓๓.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๔๐.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๔๕.

ก. กายสุจริต ๓

กายสุจริต ๓ หมายถึงการประพฤติดีทางกายมี ๓ ประการคือ ไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ลักทรัพย์ ๑ ไม่ประพฤติผิดในกาม ๑

ข. วาสุจริต ๔

วาสุจริต ๔ หมายถึงการพูดที่ดีที่ไพเราะมี ๔ ประการคือ ไม่พูดเท็จ ๑ ไม่พูดคำส่อเสียด ๑ ไม่พูดคำหยาบคาย ๑ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๑

ค. มโนสุจริต ๓

มโนสุจริต ๓ หมายถึงการคิดที่ดีที่ชอบที่ถูกต้องมี ๓ ประการคือ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ๑ ไม่อาฆาตพยาบาทคนอื่น ๑ มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ๑^{๒๔}

๓.๑.๓.๓ หลักคุณธรรมจริยธรรมขั้นสูง

พิจารณาจากอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ปัญญาเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ วาจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีพชอบ ๑ ความเพียรชอบ ๑ ความระลึกรู้ชอบ ๑ ความตั้งใจชอบ ๑^{๒๕} อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐังคิกมรรค (เรียกเต็มว่า อริยอัฐังคิกมรรค แปลว่า “ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ” มีดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้หรือยัสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศล หรือเห็นปัจจุสมุปบาท

๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปะ อพยาบาทสังกัปปะ อวิหิงสาสังกัปปะ)

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ วาสุจริต ๔

๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต ๓

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉลาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน ๔

๗. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔

องค์ ๘ ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น ๓ ข้อต้น คือ ข้อ ๓-๔-๕ เป็น ศีล ข้อ ๖-๗-๘ เป็น สมาธิ ข้อ ๑-๒ เป็น ปัญญา

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุด

^{๒๔} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๔๑-๔๒.

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๐/๕๑๐.

ทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอรรถกถาญานุโยค^{๒๖} ซึ่งผลของการปฏิบัติหลักศีลธรรมขั้นสูงนี้ จะเป็นปัจจัยให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงความดีสูงสุดได้โดยการประพฤติให้ครบถ้วนทั้ง ๘ ข้อ

๓.๑.๓.๔ มงคล ๓๘ ประการ

นอกจากนี้หลักพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนา คือ มงคล ๓๘ ประการ มงคล คือเหตุแห่งความสุข ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ให้ พุทธศาสนิกชนได้พึงปฏิบัติ นำมาจากบทมงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเทวดาที่ถามว่า คุณธรรมอันใดที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จหรือมี "มงคลชีวิต" ซึ่งมี ๓๘ ประการได้แก่

“เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ผู้หวังความสวัสดิได้พากันคิดมงคลทั้งหลาย ขอพระองค์ จงตรัสอุดมมงคล พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาตอบว่า การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ๑ นี่เป็นอุดมมงคล การอยู่ในประเทศอันสมควร ๑ ความเป็นผู้มีบุญอัน กระทำแล้วในกาลก่อน ๑ การตั้งตนไว้ชอบ ๑ นี่เป็นอุดมมงคล พาหุสัจจะ ๑ ศิลป ๑ วินัยที่ศึกษาดี แล้ว ๑ วาจาสุภาพ ๑ นี่เป็นอุดมมงคล การบำรุงมารดาบิดา ๑ การสงเคราะห์บุตรภรรยา ๑ การ งานอันไม่อาภุค ๑ นี่เป็นอุดมมงคล ทาน ๑ การประพฤติธรรม ๑ การสงเคราะห์ญาติ ๑ กรรมอัน ไม่มีโทษ ๑ นี่เป็นอุดมมงคลการงดการเว้นจากบาป ๑ ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา ๑ ความไม่ ประมาทในธรรมทั้งหลาย ๑ นี่เป็นอุดมมงคลความเคารพ ๑ ความประพฤติถ่อมตน ๑ ความ สันโดษ ๑ ความกตัญญู ๑ การพึงธรรมโดยกาล ๑ นี่เป็นอุดมมงคลความอดทน ๑ ความเป็นผู้ว่า ง่าย ๑ การได้เห็นสมณะทั้งหลาย ๑ การสนทนาธรรมโดยกาล ๑ นี่เป็นอุดมมงคลความเพียร ๑ พรหมจรรย์ ๑ การเห็นอริยสัจ ๑ การกระทำนิพพานให้แจ้ง ๑ นี่เป็นอุดมมงคล จิตของผู้ใดอัน โลกธรรมทั้งหลายถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว ๑ ไม่เศร้าโศก ๑ ปราศจากธุลี ๑ เป็นจิตเกษม ๑ นี่เป็นอุดมมงคล เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทำมงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิในทุทุกสถาน นี่เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น ฯ”^{๒๗}

เมื่อพูดถึงสิ่งที่เป็นมงคล เรารู้อยู่แล้วว่าสิ่งนั้นต้องเป็นสิ่งดี แม้คำว่ามงคลในมงคลสูตร ที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นี้ก็มีความหมายในด้านดี คือมีความหมายว่าเหตุแห่งความสำเร็จ เหตุแห่ง ความเจริญ เหตุแห่ง (การได้) สมบัติทั้งปวง คำว่า "อุดม" ได้แก่ วิเศษ ประเสริฐ สูงสุด เพราะฉะนั้น คำว่า อุดมมงคล จึงหมายถึงเหตุแห่งความสำเร็จอันวิเศษ เหตุแห่งความสำเร็จอันสูงสุด เหตุแห่ง การได้สมบัติอันพิเศษสูงสุด ผู้ที่ประพฤติตามมงคลทั้ง ๓๘ ข้อ แม้เพียงข้อใดข้อหนึ่งก็จะได้ชื่อว่า ได้ประพฤติเหตุแห่งความสำเร็จอันสูง สุด นำประโยชน์และความสุขมาให้ตนเองและผู้อื่น จะป่วย การกล่าวไปไปถึงผู้ที่ประพฤติมงคลได้มากข้อ หรือได้ครบทั้ง ๓๘ ข้อ ว่าจะได้รับประโยชน์สุข

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๕.

^{๒๗} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑/๖-๘.

สูงสุดเพียงไหน คนในโลกนี้มี ๒ ประเภท คือคนเลวกับคนดี คนเลวเปรียบได้กับคนพาล คนดีเปรียบได้กับบัณฑิต พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้คบคนเลวหรือคนพาล แต่ให้คบกับคนดีหรือบัณฑิต

จากหลักพุทธจริยศาสตร์ที่กล่าวมาในเบื้องต้นพบว่า โดยเหตุที่พระพุทธศาสนามีสาระสำคัญมุ่งเน้นที่ตัวมนุษย์และการดำเนินชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ หลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบของจริยธรรมในพระพุทธศาสนาจึงสรุปได้จากคำสอนที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ คือ

๑. การละเว้นความชั่ว (สพฺพปาปสฺส อกรณ)

๒. การทำความดี (กุสลสฺสุปสมฺปทา)

๓. การทำจิตให้บริสุทธิ์ (สจิตฺตปริโยทปน)

ความดี ความชั่ว เป็นสิ่งที่ปรากฏและรับรู้ได้จากสภาพการดำรงชีวิตในสังคมมนุษย์ การพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญาอย่างรอบคอบแยกแยะ ทำให้มนุษย์แยกแยะความดี ความชั่ว และการกระทำจิตให้บริสุทธิ์ ย่อมเป็นพื้นฐานหรือบ่อเกิดของการกระทำที่ชอบ ที่ควร^{๒๘}

ลักษณะของศีลธรรมดังกล่าว เมื่อเราลองพิจารณาสาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นสภาพของจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ว่าเป็นบ่อเกิดของการกระทำที่ชอบที่ควรแล้ว พระพุทธศาสนาก็น่าจะเป็นพรรณณะแบบถือเจตนาของการกระทำเป็นตัวตัดสินการกระทำ แต่จากรายละเอียดที่ปรากฏ คำสอนของพระพุทธองค์ไม่ได้เน้นในเรื่องหนึ่งเรื่องใด สิ่งที่ทรงเน้นและปรากฏอยู่เสมอในคำสอนของพระพุทธองค์ ก็คือการคำนึงถึงตนเองและผู้อื่น การกระทำใดที่เป็นในทางเบียดเบียนหรือก่อให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น ย่อมไม่เป็นที่พึงกระทำ เพราะมนุษย์ทุกคนย่อมรักตนเอง ดังพุทธพจน์ตามอุทานที่ทรงเปล่งแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ในราชสูตรว่า “ใคร ๆ ตรวจตราด้วยจิตทั่วทุกทิศแล้ว หาได้พบผู้เป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ๆ ไม่เลย สัตว์เหล่าอื่นก็รักตนเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น ฯ”^{๒๙} ดังนั้นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี แต่มีผลไปที่เบียดเบียนผู้อื่นก็เป็นสิ่งที่ไม่ทรงสนับสนุน นอกจากนี้ยังมีหัวข้อธรรมอยู่หลายประการ ที่ทรงเน้นถึงประโยชน์สุขของส่วนรวม เช่น สังคหวัตถุ ๔ ธรรม

^{๒๘} พระมหากันต์ วาฑณนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่าน้ำกับในพุทธจริยศาสตร์ตามพรรณณะของพระพุทธเจ้า (ประยูร ปยุตโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๕๘.

^{๒๙} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๕/๑๓๗.

เครื่องยึดเหนี่ยว คือเหนี่ยวใจบุคคลและประสาทหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์^{๓๐} มีทาน การให้, ปิยวาจา การกล่าวคำที่ดีต่อกัน, อตถจริยา การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น สมานัตตตการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นต้น ซึ่งหากพิจารณาแล้ว การกระทำที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาจะต้องมีเจตนาดีเป็นพื้นฐาน และคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้อื่นและสังคมด้วยเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม จึงมีลักษณะของถือเอาผลที่เกิดจากการกระทำมาพิจารณาควบคู่กันไป

๓.๒ หลักการของพุทธจริยศาสตร์โดยดูที่เจตนาและผลของการกระทำ

พุทธจริยศาสตร์ ได้แบ่งเกณฑ์ตัดสินความถูก ผิด ความดี ความชั่วทางจริยธรรมเอาไว้ ๒ เกณฑ์ โดยยึดธรรมชาติเป็นหลักและธรรมชาติของมนุษย์^{๓๑} ดังนี้

๑) เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมที่พิจารณาถึงสาเหตุหรือเจตนาของการกระทำ

๒) เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมที่พิจารณาถึงผลของการกระทำ

ความดี (กุศลธรรม) ความชั่ว (อกุศลธรรม) นั้นเป็นวิธีแรกอาจวินิจฉัยโดยดูที่เจตนาของการกระทำ หรือสภาวะธรรมนั้น ๆ อีกวิธีหนึ่งก็คือดูที่ผลของการกระทำ หรือสภาวะธรรมนั้น ๆ ผู้วิจัยขอให้พิจารณาทีละประเด็น

๓.๒.๑ วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาของการกระทำ

เจตนา คือ ความตั้งใจ, ความตั้งใจ, ความจำนง, ความแสวงหาอารมณ์^{๓๒} เจตนาเป็นตัวส่งผลที่เป็นกรรมบังเกิดขึ้น กรรมจึงชื่อว่าเป็นนาไร วิญญาณชื่อว่าเป็นพีช ตัณหาชื่อว่าเป็นอย่างเจตนา ความปรารถนาประดิษฐานแล้ว เพราะธาตุอย่างเลว ธาตุอย่างกลาง ธาตุอย่างประณีตของสัตว์พวกอวิชชาเป็นเครื่องสกัดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ จึงมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป^{๓๓} สิ่งที่เป็นต้นเหตุเป็นตัวกระตุ้น หรือเป็นตัวผลักดันให้เกิดการกระทำมีอยู่ ๒ ฝ่ายคือ เจตนาฝ่ายดี (กุศลเจตนา) ได้แก่ ความตั้งใจที่จะไม่ โลก ไม่โกรธ ไม่หลง กับ เจตนาฝ่ายชั่ว เรียกว่า (อกุศลเจตนา) ได้แก่ ความตั้งใจความตั้งใจ ที่จะโลก โกรธ หลง ดังที่พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงกล่าวเอาไว้ว่า

^{๓๐} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๑.

^{๓๑} พระเทพวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๒.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๐.

^{๓๓} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๐/๒๖๕.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิด กรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ โลภะ ๑ โทษะ ๑ โมหะ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดแต่ความโลภ ความโกรธ ความหลง มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุ มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นกรรมเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นเป็นอกุศล”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ อโลภะ ๑ อโทษะ ๑ อโมหะ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เกิดแต่ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง มีความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เป็นเหตุมีความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นกรรมเพื่อความดับกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเกิดกรรม กรรมนั้นเป็นกุศล”^{๓๔}

จากพุทธพจน์จะเห็นได้ว่า การกระทำของมนุษย์มี ๒ ลักษณะมี ๒ ประเภท ที่จัดว่าเป็นกรรม คือ ลักษณะการกระทำที่ดี โดยมีเจตนาเป็นสิ่งหลักในการกระทำ และการกระทำในลักษณะที่ไม่ดี โดยมีเจตนาเป็นสิ่งหลักในการกระทำ พุทธจริยศาสตร์ยึดถือเจตนาเป็นหลักเบื้องต้นในการกระทำ ถ้าเจตนาทำสิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์สุขแก่มนุษย์ แก่ธรรมชาติก็เป็นกรรมดี คือเป็น กุศลกรรม ถ้ามีเจตนาทำสิ่งที่ไม่ดี เป็นประโยชน์สุขแก่มนุษย์แก่ธรรมชาติก็เป็นกรรมชั่ว คือ เป็นอกุศลกรรม ดังนั้น เจตนาจึงเป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ที่เกิดจากการกระทำ ถ้าการกระทำใดมีเจตนา การกระทำนั้น จึงเป็นกรรม แต่ถ้าการกระทำใดไม่มีเจตนา การกระทำนั้นไม่มีกรรมแต่มีวิบาก^{๓๕} คือผลของการกระทำ

๓.๒.๒ วินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำ

ส่วนการตัดสินทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ที่พิจารณาถึงที่ตามมาจากการกระทำหรือวิบากกรรม กล่าวคือ กรรมใดที่บุคคลกระทำด้วยเจตนา กรรมนั้นก็จะให้ผลหรือวิบากกรรมตามมา ถ้ากรรมที่บุคคลทำด้วยเจตนาดี ก็จะเป็นการสร้างปฏิกิริยาที่ดีให้แก่ร่างกายให้แก่สสารผลของการกระทำก็ออกมาดี ถ้ากรรมที่บุคคลทำด้วยเจตนาที่ไม่ดี ก็จะเป็นการสร้างปฏิกิริยาที่ไม่ดี

^{๓๔} อ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๓-๓๕๔.

^{๓๕} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

ให้ร่างกายให้แก่สสารผลของการกระทำก็จะปรากฏออกมาไม่ดี”^{๓๖} ดังที่พระพุทธเจ้าท่านได้กล่าวไว้ว่า

“คนพาลผู้มีปัญญาทึบ ย่อมประพฤติกั้กับตนเองดั่งศัตรู ย่อมทำกรรมลามกอันอำนวย ผลเผ็ดร้อน บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนภายหลัง มีหน้ำนองด้วยน้ำตา ร้องไห้ อยู่ เสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วไม่คิดเลย บุคคลทำกรรมใดแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีหัวใจแช่มชื่นเบิกบานเสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วเป็นการดี”^{๓๗}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่า เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ จะใช้ทั้งเจตนาในการกระทำและผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการกระทำ ถ้าเจตนากระทำสิ่งที่เป็นกุศล แต่เพียงตั้งใจที่จะกระทำเท่านั้น ความเดือดร้อนก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้คิดที่จะกระทำแล้ว แต่ถ้าลงมือทำสิ่งที่เป็นอกุศลลงไปแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำก็มีความเดือดร้อนทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น ผู้รู้ย่อมคิดเสียใจ ไม่มีประโยชน์ทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น แต่ถ้าเจตนากระทำสิ่งที่เป็นกุศลแต่เพียงคิดที่จะทำหรือตั้งใจที่จะทำสิ่งนั้นเท่านั้น ความสุข ความเบิกบานใจก็ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นแล้ว แต่ถ้าลงมือทำสิ่งที่เป็นอกุศลลงไปด้วยแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำก็คือ มีความสุขทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น ผู้รู้ย่อมสรรเสริญ และมีประโยชน์ทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น เพราะฉะนั้น เกณฑ์ตัดสินความถูกผิดทางจริยธรรมของ พุทธจริยศาสตร์ เมื่อเกิดอธิกรณ์อะไรขึ้น จะต้องใช้ทั้งเจตนาของการกระทำ ผลของการกระทำ บทบัญญัติความถูกผิดที่เกี่ยวข้องกับอธิกรณ์นั้น และมูลเหตุที่ทำให้พุทธจริยศาสตร์บัญญัติเป็นความถูกผิดขึ้นนั้น โดยต้องชั่งตวงระหว่างมูลเหตุของอธิกรณ์เก่ากับมูลเหตุของอธิกรณ์ใหม่ว่า สั้งเคราะห์เข้ากันได้หรือไม่เป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินความถูกผิด แต่พุทธจริยศาสตร์ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อทำลายมนุษย์ แต่เกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ให้แก่มนุษย์ ดังนั้น จึงไม่มีการทำลายมนุษย์และทำลายสิ่งต่าง ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับพุทธจริยศาสตร์

ผลของการกระทำทั้งที่เป็นอกุศลและกุศล ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำก็จะมีได้ ๓ ลักษณะคือ ผลที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ๑ ผลที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น ๑ ผลที่เกิดขึ้นกับทั้งตัวเองและผู้อื่น ๑ ดังนั้น การกระทำทุกอย่างของมนุษย์จะเป็นกรรม กรรมทุกชนิดจะมีวิบากกรรมคือ ผลของการกระทำ ผลของการกระทำที่เป็นกุศล ก็จะกลายเป็นผลของการกระทำที่ดี ผลของการกระทำที่เป็นอกุศล ก็จะกลายเป็นผลของการกระทำที่ไม่ดี ผลของการกระทำทั้งที่เป็นการกระทำดีและชั่วจะถูกเก็บไว้ในภวังคจิต เป็นปฏิกิริยา หรือเป็นอาการในรูปของวิญญาน หรือจิตใจ ก็คือความรู้สึก ความรู้สึกก็คือปฏิกิริยาหรืออาการของสสารนั่นเอง วิญญาน หรือจิตใจจะเป็นอมตะ คือไม่ตาย

^{๓๖} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๔.

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๐.

เมื่อจริยธรรม หรือสิ่งที่ดี สิ่งที่ดี สิ่งที่ถูก สิ่งที่ดี สิ่งที่ทำให้ประโยชน์สุขเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในธรรมชาติ เราจะดำเนินชีวิตไปสู่ความสุขที่สูงสุดของมนุษย์ในรูปแบบใด จะดำเนินไปสู่ความสุขอันสูงสุดแบบมงคลสูตรของพุทธจริยศาสตร์ หรือจะดำเนินชีวิตไปสู่ความสุขอันสูงสุดตามรูปแบบของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความสุขอันสูงสุดที่ถาวรและเป็นความสุขชั่วกาลนิรันดร์เหมือนดังการหมุนของโลกที่ดำเนินไปอยู่ชั่วกาลนิรันดร์ กาดำเนินชีวิตไปสู่ความสุขที่สูงสุดตามแบบพุทธจริยศาสตร์ เราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจให้ถูก แล้วประพฤติปฏิบัติตามกระบวนการให้ถูกต้อง เราก็จะไปถึงความสุขที่สูงสุด ก็นิพพานสุขได้ แต่การดำเนินชีวิตไปสู่ความสุขแบบนี้เรายังต้องอยู่ในกฎหรือกระบวนการของธรรมชาติที่ยังต้องมีการเกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่ แต่เราก็มีความสุขที่สูงสุดได้โดยการฝึกปฏิบัติ ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับธรรมชาติ ให้มีความสุขกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย^{๓๘} อย่างมีคุณค่า

๓.๓ คุณค่าทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์

คุณค่าทางจริยธรรม (Naturethical Value) คือ จิตที่ดี วิญญาณที่ดี ความรู้สึกที่ดี ปฏิบัติที่ดีของสสาร และคุณค่าเหล่านี้ก็คือ สสารนั่นเองเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับ เมื่อได้ประสบ เมื่อได้สัมผัส เมื่อได้ถูกต้อง และเมื่อมีการสัมผัสเกี่ยวข้องกัน คุณค่าของจริยธรรมจึงเป็นธรรมชาติ เป็นสสาร เป็นรูปธรรม เช่น อากาศ อาหาร ที่อยู่อาศัย ให้เราพักผ่อนหลับนอน ทำให้เรามีความสุขสบาย การดึงดูดกันของสสาร การผลักกันของสสาร การเคลื่อนที่ของสสาร ทำให้สสารรวมกันเป็นโลก ดวงดาว และบรรยากาศ ทำให้โลก ดวงดาว และบรรยากาศ เกิดการเคลื่อนที่ เกิดการหมุน เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จัดเป็นพฤติกรรมทางจริยศาสตร์ ความรู้สึกที่ดี ปฏิบัติการที่ดีของสสาร ความรู้สึกที่เป็นสุข อาการเหล่านี้ จัดเป็นคุณค่าของจริยธรรมสำหรับมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการให้เกิดมีขึ้นกับตนเอง

๓.๓.๑ คุณค่าของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ มองว่า คุณค่าทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์นั้นคือ ประโยชน์ทั้ง ๓ ประการคือ ทิฐฐัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ ปรมัตถะ

๑) ทิฐฐัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้ ในชาตินี้ ในโลกนี้ เป็นประโยชน์ที่สามารถมองเห็นได้ ประสบได้ สัมผัสได้ ถูกต้องได้ เป็นความสุขความเจริญรุ่งเรืองของร่างกายชีวิตและจิตใจไปพร้อมกัน เป็นจุดหมายเบื้องต้นของชีวิต เช่น ลาภ ยศ สุข ความเจริญ มีทรัพย์

^{๓๘} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๔-๑๔๖.

มีบริวาร สรรเสริญ การงานดี เป็นต้น ประโยชน์ในปัจจุบันนี้ เป็นประโยชน์ที่ประกอบไปด้วย ธรรมและประโยชน์เหล่านี้มาได้ด้วยธรรม ๔ ประการคือ^{๓๕}

๑.๑ อุจฺจาสัมปทา เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน ในการทำงานนั้น ๆ

๑.๒ อารักขสัมปทา มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยความขยันหมั่นเพียร ตั้งสมด้วย กำลังแขน มีเหื่อไทรมัดตัวชอบธรรม ได้มาโดยธรรมเขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้

๑.๓ กัลยาณมิตตตา อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญ ตั้งสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น พึงดำรงตนเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา สติ จาคะ ปัญญา

๑.๔ สมชีวิตา รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพ พอเหมาะ ไม่ให้พุ่มพายนักไม่ให้ฝืดเคืองนัก^{๓๖}

๒) สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ในเบื้องหน้า ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์ในชาติหน้า เป็นประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต เป็นประโยชน์ที่สูงกว่าประโยชน์ในปัจจุบัน เป็นประโยชน์ที่จะถูกฝังไว้ เก็บสะสมไว้ในอะค่อม ในสสาร เมื่อตายละโลกนี้ชาตินี้ไปแล้ว จะได้เป็นหลักประกันให้แก่ชีวิตที่จะเกิดมาภายหลังและภายหลังหน้า จะได้พบแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ทั้งแก่ สสาร บรรยาภาส โลก ดวงดาว พืช สัตว์ และมนุษย์ในอนาคตข้างหน้า

๒.๑ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา

๒.๒ สติสัมปทา ถึงพร้อมด้วยสติ

๒.๓ จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ

๒.๔ ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา^{๓๗}

๓) ปรมัตถ์ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน หรือความหมายสูงสุด, ความหมายที่แท้จริง^{๓๘} คือ เป็นประโยชน์อันยอดเยี่ยม ประโยชน์อันเป็นสาระแก่นแท้ของชีวิต ประโยชน์อันเป็นจุดหมายสูงสุดที่หมายขิ้นสุดท้ายของพุทธจริยศาสตร์ เป็นประโยชน์อันเกิดจากการรู้แจ้งถึงสภาวะของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริงรู้เท่าทันสังขารธรรมที่มีอยู่ เป็นอยู่ ดำเนินไปอยู่

^{๓๕} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๐.

^{๓๗} พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๒.

โดยไม่ตกเป็นทาสของโลกธรรม สภาวะของปรมัตตประโยชน์ เป็นคุณสมบัติเป็นคุณค่าของพระนิพพาน ๒ ภาวะที่ได้รับจากการปฏิบัติจนหมดจดจากกิเลสและเกิดปัญญาตามมา^{๔๓}

๓.๑ สภาวะของสุปปาติเสตนิพพาน พระอรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาวะลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพนี้สิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนี้ย่อมเสวยอารมณ์ทั้งที่พึงพอใจและไม่พอใจ ยังเสวยสุขและทุกข์ เพราะความมีอินทรีย์ ๕ เหล่าใดเป็นธรรมชาติไม่บอบสลาย คือ ดับกิเลสตัณหาได้สิ้นเชิง แต่ยังมีร่างกายและจิตใจอยู่ ยังมีขันธ ๕

๓.๒ สภาวะของอนุปปาติเสตนิพพาน พระอรหันตจีณาสพอยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาวะลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้วมี สังโยชน์ในภพนี้สิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบเวทนาทั้งปวงในอภัพนี้และของภิกษุนี้ เป็นธรรมชาติอันกิเลสทั้งหลายมีตัณหาเป็นต้นให้พลัดพลินมิได้แล้ว จัก (ดับ) เย็น^{๔๔} คือ พระอริยบุคคลที่ฝึกปฏิบัติแบบอุกกุญญ์ จนทำให้กิเลสตัณหาและเวทนาวิญญูณดับยังอยู่แต่รูปร่าง สัญญาและสังขาร แต่อารมณ์ความรู้สึกทุกข์ สุข ดับอย่างสนิทและสิ้นเชิง ดำรงอยู่ในสภาวะของสุญญตา สภาวะของอุเบกขา

คุณค่าทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ ที่จัดเป็นประโยชน์ทั้ง ๓ ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นประโยชน์ เป็นสมบัติที่ทุกคนสามารถมี และได้รับได้บรรลุได้ทุกคน ถือเป็นประโยชน์แก่คนอื่น และอุกยัตตประโยชน์ ถือเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และผู้อื่นแบบเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสงบสุขกันทั่วหน้า^{๔๕}

๓.๔ พุทธจริยศาสตร์กับอบายมุข

๓.๔.๑ อบายมุข ๖

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความหมายของอบายมุขไว้หลายแห่งทั้งในพระสูตรต้นตปิฎก และพระวินัยปิฎกพร้อมทั้งได้จำแนกประเภทและโทษของอบายมุขไว้อย่างชัดเจนซึ่งทั้งความหมายและประเภทของอบายมุขที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ มิได้แตกต่างกันดังนั้นผู้วิจัยจะขอนำเสนออบายมุขที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค สิงคาลกสูตรเป็นหลักส่วนในพระสูตรอื่นจะนำมาแสดงเฉพาะเนื้อหาที่มีความแตกต่างจากสิงคาลกสูตรเพื่อไม่ให้เนื้อความ

^{๔๓} พระเทวรินทร์ เทวินุโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๕๑.

^{๔๔} ขุ.อิติ (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๕๒.

^{๔๕} พระเทวรินทร์ เทวินุโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๕๒.

ซ้ำซ้อนกันในสังคาลสูตร อบายมุขหมายถึงทางเลื่อมแห่งโกตะ ๖ ประการที่อริยสาวกไม่พึงเข้าไปเสพหรือข้องแวะดังพุทธทวณะที่พระพุทธองค์ตรัสแก่สังคาลมานพว่า

“อริยสาวกไม่เสพทางเลื่อมแห่งโกตะ ๖ เป็นไฉน ดูกรคฤหบดีบุตร การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการค้ำน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นทางเลื่อมแห่งโกตะประการ ๑ การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกต่าง ๆ ในกลางคืน เป็นทางเลื่อมแห่งโกตะประการ ๑ การเที่ยวคุดมหรสพ เป็นทางเลื่อมแห่งโกตะประการ ๑ การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นทางเลื่อมแห่งโกตะประการ ๑ การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นทางเลื่อมแห่งโกตะประการ ๑ การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเกียจคร้านทำงาน เป็นทางเลื่อมแห่งโกตะประการ ๑”^{๔๖}

ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์นอกจากตรัสถึงประเภทของอบายมุขทั้ง ๖ ประการที่อริยสาวกไม่พึงเข้าไปเสพหรือข้องแวะแล้วยังตรัสได้ถึงโทษที่เกิดจากการเข้าไปเสพหรือข้องแวะไว้อย่างชัดเจนซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอแต่ละประเภทตามลำดับดังนี้

๓.๔.๑.๑ การค้ำน้ำเมา

พระพุทธองค์ตรัสถึงบุคคลที่หมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาทว่าย่อมจะประสบกับความเลื่อม ๖ ประการดังที่ตรัสกับสังคาลมานพว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตรโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการค้ำน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการนี้ คือ ความเลื่อมทรพย์อันผู้ค้ำพึงเห็นเอง ๑ ก่อการทะเลาะวิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักละอาย ๑ เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา ๑ ดูก่อนคฤหบดีบุตรโทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล”^{๔๗}

ในสังคาลสูตรพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายประเภทของสุราและเมรัยไว้อย่างครบถ้วน ได้แก่ สุราหมายถึง สุรา ๕ ชนิด คือ สุราทำด้วยขนม สุราทำด้วยแป้ง สุราทำด้วยข้าวสุก สุราใส่ตำเหล้า ชื่อว่า สุรา ในบทนี้ว่า ผู้ค้ำน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทดังนี้. ของคอง ๕ ชนิดใด คือ ของคองด้วยดอกไม้ ของคองด้วยผลไม้ ของคองด้วยน้ำหวาน ของคองด้วยน้ำอ้อย ของคองประกอบด้วยเชอ ชื่อว่า เมรัย. แม้ทั้งหมดนั้น ชื่อว่า มัชชะ ด้วยสามารถทำให้เมา บทว่า ปมาทภูฐานัน แปลว่า เหตุแห่งความประมาท. บทนี้ เป็นชื่อของเจตนา ของผู้ค้ำน้ำเมา. บทว่า ประกอบเนื่อง ๆ อธิบายว่า ประกอบเนื่อง ๆ คือทำบ่อย ซึ่งการค้ำ น้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท. ก็เพราะเมื่อผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการค้ำน้ำเมานี้ โกะะทั้งหลายที่

^{๔๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๔๗} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒.

เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อม และที่ยังไม่เกิดขึ้นย่อมไม่เกิด ฉะนั้น สุราเป็นทางเสื่อมแห่งโกะทั้งหลาย^{๔๘} ด้วยเหตุนี้เองท่านจึงจัดการดื่มสุราว่าเป็นทางแห่งความเสื่อม เป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องโดยเด็ดขาด

๓.๔.๑.๒ การเที่ยวไปในตรอกต่าง ๆ ในกลางคืน

ในสังคาลกสูตรพระพุทธองค์ได้ตรัสโทษแห่งการหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอก ซอกซอย ในเวลากลางคืนไว้ ๖ ประการ ตรัสกับสังคาลมาณพว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกต่าง ๆ ในกลางคืน ๖ ประการเหล่านี้คือชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาตัว ๑ ไม่คุ้มครอง ไม่รักษาภรรยา ๑ ไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ ๑ เป็นที่ระแวงของคนอื่น ๑ คำพูดอันไม่เป็นจริงในที่นั้น ๆ ย่อมปรากฏในผู้นั้น ๑ อันเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากแหวดล้อม ๑ ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกต่าง ๆ ในเวลากลางคืนเหล่านี้แล”^{๔๙}

ผู้วิจัยเห็นว่าโดยปกติผู้ที่ชอบเที่ยวกลางคืนมักจะให้เหตุผลว่า ไปเที่ยวเพื่อสนุกสนาน เพลิดเพลินแต่จากข้อที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงอันตรายและความเสื่อมในด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับทั้งตัวผู้เที่ยว ครอบครัว ทรัพย์สมบัติและชื่อเสียง ทำให้เห็นว่าความสนุกสนานเพลิดเพลินที่ได้รับเป็นแค่เพียงมายาภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อหลอกตัวเอง ซึ่งไม่คุ้มค่ากับความเดือดร้อนที่จะตามมา ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงจัด การเที่ยวกลางคืนเป็นอบายมุข เป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้ต้องการความเจริญไม่พึงเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างเด็ดขาด

๓.๔.๑.๓ การเที่ยวดูมหรสพ

ในสังคาลกสูตรพระพุทธองค์ได้ตรัสโทษของการเที่ยวดูมหรสพไว้ ๖ ประการด้วยกัน ดังที่ตรัสกับสังคาลมาณพว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษในการเที่ยวดูมหรสพ ๖ ประการคือ รำที่ไหนดำไปทีนั้น ๑ ขับร้องที่ไหนดำไปทีนั้น ๑ ประโยคที่ไหนดำไปทีนั้น ๑ เสภาที่ไหนดำไปทีนั้น ๑ เพลงที่ไหนดำไปทีนั้น ๑ เถิดเทิงที่ไหนดำไปทีนั้น ๑ ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการเที่ยวดูมหรสพเหล่านี้แล”^{๕๐}

ผู้วิจัยเห็นว่าความเสื่อมที่จะเกิดขึ้นกับผู้เที่ยวดูมหรสพ ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ ทำให้กลายเป็นคนที่ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่เอาใจใส่ต่อหน้าที่การงานที่กระทำ ดำรงตนอยู่ด้วยความประมาท พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเป็นทางแห่งความเสื่อมเนื่องจากบุคคลที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิต ทั้งทางด้านการงานและด้านครอบครัว

^{๔๘} ที. ปา. อ. (ไทย) ๓/๒/๑๐๐.

^{๔๙} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๓.

^{๕๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๓-๒๐๔.

๓.๔.๑.๔ การเล่นการพนัน

ในสังคาลกสูตรพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาทว่าโทษมี ๖ ประการ ดังที่พระพุทธพจน์ว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตรโทษการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาท ๖ ประการ คือ ผู้ชนะย่อมก่อเวร ๑ ผู้แพ้ย่อมเสียทายทรัพย์ที่เสีย ๑ ความเสื่อมทรัพย์ทันตาเห็น ๑ ถ้อยคำของผู้ที่เล่นการพนัน ซึ่งไปพูดในที่ประชุมฟังไม่ขึ้น ๑ ถูกมิตรอำมาตย์ดูหมิ่น ๑ ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย ๑ เพราะเห็นว่าชายนักเลงเล่นการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล”^{๕๑}

ผู้วิจัยเห็นว่าการเล่นการพนัน มิแต่สร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นไม่ว่าจะแพ้หรือชนะ กล่าวคือเมื่อชนะก็ได้ศัตรูเพิ่ม หากแพ้กีย่อมเสียทายทรัพย์ที่ต้องสูญเสียไป ประเด็นที่สำคัญที่สุดคือ นักการพนันถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากผู้อื่นทั้งที่เป็นญาติและคนนอก ไม่ได้รับความไว้วางใจจากสังคม กล่าวได้ว่าการพนันเป็นสิ่งทำลายทุนทรัพย์ในการดำเนินชีวิต และต้นทุนทางสังคม

ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงตรัสการพนันว่าเป็นอบายมุข เป็นเหตุของความประมาท ดังหลักฐานที่ปรากฏในทีฆนิกาย สีลขันธวรรคซึ่งพระพุทธองค์ตรัสถึงบุคคลที่เล่นการพนันว่าเป็นผู้ตั้งตนอยู่ในความประมาททรงห้ามมิให้เล่นการพนันแม้จะเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน ไม่ได้เอาชนะกันด้วยวัตถุหรือเงินทองก็ตามดังพุทธพจน์ว่า

“พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการชวนชวนในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโกชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวนในการเล่นการพนันอันเป็น เหตุแห่งความประมาทอย่างนี้คือ การเล่นหมากรุกแฉะ ๘ ตา หรือ ๑๐ ตา เล่นหมากเก็บ เล่นดวด เล่นหมากไหว เล่นโยนบ่วงเล่น ไม่หึง เล่นกำทาย เล่นสะกา เล่นเป่าใบไม้ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นหกคะเมน เล่นกั้งหัน เล่นดวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ เล่นเขียนทาย เล่นทายใจ เล่นล้อเลียนคนพิการ”^{๕๒}

จากหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงรังเกียจการเล่นการพนันทุกชนิด ถึงแม้จะเป็นการเล่นเพื่อความสนุกเพลิดเพลินไม่หวังผลชนะกันด้วยวัตถุหรือเงินทองก็จัดว่าเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ก่อให้เกิดความเสื่อม ทั้งนี้เพราะฆราวาสที่หมกมุ่นอยู่กับความสนุกสนานเพลิดเพลินที่เกิดจากการเล่นการพนันย่อมละทิ้งงานที่ทำ ขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ทำให้สูญเสียรายได้ และที่สำคัญคือการเล่นเพื่อสนุกสนานอาจเป็นเหตุจูงใจนำไปสู่การเล่นเพื่อหวังผลชนะด้วยเงินทองได้ในที่สุด

^{๕๑} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๐๔.

^{๕๒} ที.สิ. (ไทย) ๘/๑๔/๖.

๓.๔.๑.๕ การคบคนชั่วเป็นมิตร

ในสังคาลสูตรพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงโทษที่เกิดจากการคบคนชั่วเป็นมิตรไว้ ๖ ประการ โดยตรัสแก่สังคาลมานพว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษในการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖ ประการ คือ การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ คือ นำให้เป็นนักเลงพนัน ๑ นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้ ๑ นำให้เป็นนักเลงเหล้า ๑ นำให้เป็นคนหลงคนอื่นด้วยของปลอม ๑ นำให้เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า ๑ นำให้เป็นคนหัวไม้ ๑ ดูก่อนคฤหบดีบุตรโทษ ๖ ประการในการคบคนชั่วเป็นมิตรเหล่านี้แล”^{๕๓}

ผู้วิจัยเห็นว่าอบายมุขข้อการคบคนชั่วเป็นมิตร นี้จัดว่าเป็นความเสื่อมอย่างมากเช่นกัน เพราะคนที่เลือกคบคนชั่วเป็นมิตรอาจถูกแนะนำให้ทำสิ่งที่สร้างความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ พระเจ้าอชาตศัตรูที่ไปคบกับพระเทวทัตต์แนะนำให้ทำความผิดต่าง ๆ จนต้องประสบกับความทุกข์มากมายที่สำคัญคือทำให้เสื่อมจากมรรคผลที่พึงบรรลุในชาตินี้ เนื่องจากทำปิตุฆาต ดังนั้น ผู้ที่หวังความเจริญจะต้องเลือกคบค้าสมาคมกับบัณฑิต เนื่องจากบัณฑิตจะคอยแนะนำให้ดำรงตนอยู่ในความดีและไม่พึงคบคนพาลจะทำให้เกิดความเสื่อม

๓.๔.๑.๖ การเกียจคร้านในการทำงาน

ในสังคาลสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงโทษแห่งการหมกมุ่นในความเกียจคร้านในการทำงานไว้ ๖ ประการ ดังพระดำรัสที่ตรัสกับสังคาลมานพว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษในการเกียจคร้าน ๖ ประการ คือ มักอ้างว่าหนาวนัก แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่าเย็นแล้ว แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่าเข้าอยู่ แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่าหิวนัก แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่ากระหายน้ำ แล้วไม่ทำงาน ๑ เมื่อเขามากไปด้วยการอ้าง ผัดเพี้ยนการทำงานอยู่อย่างนี้ โภคะที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเสื่อมสิ้นไป ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษหกประการในการเกียจคร้านเหล่านี้แล”^{๕๔}

ผู้วิจัยเห็นว่า ความเกียจคร้านเป็นเหตุให้เสื่อมจากโภคะทรัพย์และคนที่มีความเกียจคร้านถือว่าตั้งตนอยู่บนความประมาท เพราะปล่อยให้เวลาผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นผู้ที่หวังความเจริญต้องเป็นผู้ที่ไม่ผัดวัน ประกันพรุ่ง มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ หากทำได้เช่นนี้ชีวิตก็จะมีแต่ความเจริญ

จากข้อมูลที่น่าเสนอมา จากพระไตรปิฎกทำให้เห็นได้ชัดว่า อบายมุขทั้ง ๖ ประเภทจะนำพาความเสื่อมทั้งแก่ชีวิตและทรัพย์สินให้เกิดแก่ผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง เช่นผู้ที่ดื่มเหล้าต้อง

^{๕๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔.

^{๕๔} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

สูญเสียทรัพย์สินเป็นจำนวนมากในการซื้อสุรามาคั่ม เมื่อคั่มมากก็ไม่สามารถทำงานหรือประกอบอาชีพได้ รายได้จากการทำงานก็ขาดไป สิ่งสำคัญเมื่อร่างกายเกิดโรคก็ต้องเสียทรัพย์สินในการเยียวยารักษา ถ้าหากรักษาไม่หายชีวิตก็ต้องสูญเสียไป ดังนั้น อบายมุขจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้ต้องการความเจริญในชีวิตไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับอย่างเด็ดขาดต้องหลีกเลี่ยงให้ไกล แต่สิ่งที่น่าแปลกใจคือมนุษย์อีกเป็นจำนวนมากมายังคงมีพฤติกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข จึงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาว่าอะไรเป็นสาเหตุของการเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขทั้งที่ตนเองก็สามารถรู้ได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีและเป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข

๓.๔.๒ อบายมุขกับความเข้าใจของบุคคลในสังคม

ความหมายตามความเข้าใจของบุคคลทั่วไปนั้นแบ่งเป็นสองลักษณะคือ คนกลุ่มหนึ่งเห็นว่า อบายมุขทุกชนิดเป็นสิ่งไม่ดีและเป็นปากทางแห่งความเสื่อม ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับเด็ดขาด ใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตมีแต่ความเสื่อม ความเดือดร้อน ซึ่งเป็นความเข้าใจที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา จะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏ เช่น พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้กล่าวถึงอบายมุขว่า “อบายมุขคือ ช่องทางของความเสื่อม, เหตุเครื่องฉิบหาย เหตุย่อยยับแห่งโลกทรัพย์”^{๕๕} ผู้รู้แล่นักวิชาการหลายท่านก็ได้ให้ความหมายของอบายมุขสอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวถึงอบายมุขไว้ว่า “อบายมุข หมายถึง ทางแห่งความฉิบหาย เหตุแห่งเครื่องฉิบหาย”^{๕๖} คุณวิวัฒน์ สุนทรพงศ์ นักวิชาการทางด้านสังคม ได้กล่าวถึงอบายมุขไว้ว่า สุรา นารี พาสี กีฬาพนัน ที่นำความหายนะมาสู่ตนเองและครอบครัว นับตั้งแต่อดีตมา พ่อแม่ ครูอาจารย์จะอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตนอยู่เสมอไม่ให้มัวเมาหลงอบายมุขทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นการเสพสุรายาเมา การเที่ยวเตร่หญิงโสเภณี การเล่นเกมม้า การเล่นเกมทุกชนิด ซึ่งอบายมุขเหล่านี้เป็นสาเหตุให้เกิดความหายนะล้มจม^{๕๗} อบายมุขตามความเข้าใจของคนกลุ่มแรกนี้จึงหมายถึงสิ่งที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ มีแต่โทษของตรงกันข้ามกับความเจริญ เป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๕.

^{๕๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๕๑๘.

^{๕๗} ปณัดดา เพชรสิงห์ “อบายมุขที่มีความสัมพันธ์กับกรณีการหนีเรียนของนักเรียนวัยรุ่นในกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาอาชีวศึกษาและงานยุติธรรม (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่า อบายมุขไม่ใช่สิ่งเลวร้ายไปเสียทั้งหมด ส่วนที่ดีของอบายมุขก็มีอยู่ ซึ่งก็เท่ากับเป็นการแย้งแนวความคิดทางศาสนาที่เห็นว่าอบายมุขมีแต่โทษไม่มีประโยชน์ สิ่งที่น่าศึกษาในประเด็นนี้คือ อะไรคือเหตุผลที่คนกลุ่มนี้ยกขึ้นมากล่าวอ้างสนับสนุนแนวคิดที่ว่า อบายมุขเป็นสิ่งที่มิใช่ทางแห่งความเสื่อมหรือทางแห่งความฉิบหายอย่างที่หลายคนเข้าใจกัน ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ในเนื้อหาของทั้งสองประเด็นพอสรุปได้ดังนี้

ประเด็นที่เห็นว่าอบายมุขมีประโยชน์ มีเหตุผล ๒ ประการ คือ เหตุผลทางด้านความเพิดเพลิน และเหตุผลทางเศรษฐกิจ

๑. เหตุผลด้านความเพิดเพลิน ในงานวิจัยเรื่อง “เศรษฐกิจการพนัน : ทางเลือกทางนโยบาย” ของ ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์และคณะ ได้กล่าวถึงมุมมองทางด้านบวกของการพนันบุคคลหลายกลุ่ม เช่น นักสังคมวิทยาแนวเสรีนิยม ซึ่งได้รับความนิยมนับหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการพนันว่าเป็นกิจกรรมยามว่างที่ถูกกฎหมายและก่อให้เกิดผลดีต่อผู้เล่น เนื่องจากการพนันเปิดโอกาสให้ผู้เล่นได้แสดงบุคลิกที่แข็งแกร่งและความตั้งใจที่จะเสี่ยง การพนันเป็นสิ่งทดแทนความท้าทายที่หมดไปในชีวิต พร้อมทั้งทำหน้าที่ทางสังคมโดยการเป็นศูนย์รวมที่เป็นประโยชน์ในการพบปะสังสรรค์และปฏิบัติตามระเบียบสังคม^{๕๔}

นักจิตทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalist) มีทัศนะว่าการพนันเป็นกิจกรรมที่เป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมายทางเศรษฐกิจและเป็นกิจกรรมทางสังคมที่แสดงออกโดยให้ความสำคัญโดยตัวมันเองทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกของสังคมชั้นสูงในทศวรรษที่สิบเก้าสามารถที่จะแสดงสถานะทางสังคมและความมั่นคงโดยการใช้จ่ายเพื่อความบันเทิงด้วยการเล่นการพนัน^{๕๕}

๒ เหตุผลทางเศรษฐกิจ อบายมุขในทัศนะของคนกลุ่มนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ในแง่ของความบันเทิง ผ่อนคลายความเครียดแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งที่ถูกยกยอขึ้นมากล่าวอ้างก็คือ เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากอบายมุขมีผลต่อรายได้ และก่อให้เกิดการจ้างงานแก่ประชาชน ด้านรัฐบาลก็มีรายได้จากธุรกิจอบายมุขเป็นจำนวนมากเป็นงบประมาณพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ แต่ถ้าหากมองเฉพาะแต่เรื่องรายได้ ไม่มองถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นในภายหลังทัศนะที่ว่าอบายมุขก่อให้เกิดผลดีทางด้านเศรษฐกิจก็มีส่วนเป็นจริง จะเห็นได้จากงานวิจัยของ ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์และคณะซึ่งทำการวิจัยเรื่อง “ห่วย ช่อง บ่อน ยาบ้า เศรษฐกิจนอกกฎหมายในประเทศไทย มีผลต่อรายได้และการจ้างงานให้เห็นอย่างชัดเจนในกิจกรรมหลายชนิด เช่น การค้าประเวณี และการพนัน ในเรื่องการค้าประเวณีมีบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายแสนคนทั้งผู้ค้าประเวณี นายหน้าหรือ

^{๕๔} สังศิต พิริยะรังสรรค์ และคณะ, เศรษฐกิจ การพนัน และทางเลือกเชิงนโยบาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักสลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ผู้จัดการค้าประเวณีและธุรกิจบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คาเฟ่ ร้านอาหาร หรือในกรณีหายไ้ ด้นักพบว่ามิบุคคลที่มีรายไ้เสริมจากการเป็นผู้เดินโพยเถื่อนทั่วประเทศเป็นล้านคนทีเดียว^{๖๐}

นอกจากนี้พบว่ากิจกรรมที่ผิดกฎหมายบางประเภท เช่น การพนันฟุตบอลมีส่วน เกี่ยวข้องในการส่งเสริมโดยตรงต่อกิจกรรมที่ถูกกฎหมายหลายประเภทด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมสื่อสิ่งพิมพ์ทางด้านกีฬา เเบบิลทีวี รายการกีฬาทางวิทยุ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็น กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือกรณีของการค้าข้ามชาติ เช่น ยาเสพติด และการค้าประเวณีข้ามชาติก็ถือว่าเป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศ^{๖๑}

จากทัศนะว่าอบายมุขเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจนี้เอง เมื่อรัฐบาลมีนโยบายจะทำสถาน การพนันให้ถูกกฎหมาย คนกลุ่มนี้จึงออกมาตอบรับต่อนโยบายของรัฐบาลทันทีโดยให้เหตุผลว่า การพนันเป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมายทางเศรษฐกิจ เพราะการพนันจะนำมาซึ่งการขยายตัวของ อุตสาหกรรมบางประเภท ได้แก่ การท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่ม การก่อสร้าง การเพิ่มขึ้นของ การจ้างงานในธุรกิจโรงแรม ห้องพัก อาหารและสถานบันเทิง เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลยัง สามารถใช้สถานกาสิโน เป็นเครื่องมือในการรักษาเงินตราต่างประเทศที่รั่วไหลไปยังสถานกาสิโน ที่ถูกกฎหมายในประเทศเพื่อนบ้าน ยิ่งกว่านั้นรัฐบาลยังจะมีรายไ้จากค่าสัมปทานและภาษี ทั้งนี้ ภาษีทางตรง คือ คิดจากผลกำไรของผู้ประกอบการและภาษีทางอ้อม ซึ่งมีทั้งภาษียรายไ้ ภาษีทรัพย์สิน ภาษีต่อหัวของพนักงาน ภาษีท้องถิ่นอื่น ๆ และค่าธรรมเนียมการพนัน ในท้ายที่สุดผู้ที่มองการพนันในทางบวกยังเห็นว่ากาสิโนจะนำมาซึ่งการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่นการขยายสนามบิน การสร้างถนน การปรับปรุงระบบระบายน้ำ การปรับปรุงศูนย์การประชุม และการซ่อมแซมถนนหนทางต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นประโยชน์กับการลงทุนและการ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว^{๖๒}

จากทัศนะทั้งสองเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความคิดหรือความเข้าใจของคนบาง กลุ่มที่มองอบายมุขในแง่ที่ไม่มีประโยชน์และในแง่ที่มีประโยชน์ ถึงอย่างไรเสียความคิดหรือ ความเข้าใจในลักษณะนี้เป็นความเข้าใจที่เกิดจากการมองเฉพาะส่วนที่เป็นประโยชน์หรือไ้ ประโยชน์ก็ตามที ในเบื้องต้นไม่ได้ศึกษาให้ลึกไปถึงผลกระทบที่จะตามมาในภายหลังและผลไ้

^{๖๐} สังคิต พิริยะรังสรรค์ และคณะ, หวย ช่อง ปอน ยาบ้า เศรษฐกิจนอกกฎหมายกับนโยบาย สาธารณะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สำนักพิมพ์ตรีศวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๑.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔.

^{๖๒} สังคิต พิริยะรังสรรค์, ตำรวจผู้มีอิทธิพลและเศรษฐกิจมืด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่วม ด้วยช่วย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๕-๒๐๐.

และผลเสียของรัฐหรือของบุคคลบางกลุ่ม ถ้าต้องทราบว่าแนวความคิดเช่นนี้ถูกต้องหรือไม่เหมาะสมหรือไม่ จำต้องศึกษา ผลกระทบและผลได้ของอบายมุขต่อสังคมไทยควบคู่ไปพร้อมกัน

๓.๔.๓ อบายมุขกับธรรมชาติมนุษย์ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

ในประเด็นที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำเสนอเรื่องแรงงูใจหรือสาเหตุของการเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขตามคำอธิบายจากพระไตรปิฎก ต่อไปนี้จะพูดถึงแรงงูใจหรือสาเหตุที่ทำให้คนในสังคมไทยปัจจุบันเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขตามปรากฏการณ์ทางสังคม กล่าวคือจะพูดถึงสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่เป็นแรงกระตุ้นให้คนในสังคมต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข มีหลายประการ แต่ผู้วิจัยจะสรุปกล่าวไว้ในที่นี้ ๒ สาเหตุหลัก คือ สาเหตุจากความเครียดและสาเหตุจากสภาพแวดล้อม ดังนี้

๓.๔.๓.๑ ความเครียด

ความเครียดเป็นเรื่องของร่างกายและจิตใจ ที่เกิดการตื่นตัวเตรียมรับกับเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งเราคิดว่าไม่น่าพอใจเป็นเรื่องที่หนักหนาสาหัสเกินกำลังทรัพยากรที่เรามีอยู่ หรือเกินความสามารถที่เราจะแก้ไขได้ ทำให้รู้สึกหนักใจเป็นทุกข์และพลอยทำให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกายและพฤติกรรมตามไปด้วย ความเครียดนั้นเป็นเรื่องที่มีกันทุกคน จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสภาพปัญหา การคิดและการประเมินสถานการณ์ของแต่ละคน เช่น หากเราคิดว่าปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ร้ายแรง เราก็จะรู้สึกเครียดน้อย หรือแม้ว่าเราจะรู้สึกว่าปัญหานั้นร้ายแรงแต่เราพอจะรับมือได้ ก็จะมีอาการเครียดน้อยลง ความเครียดมาจากสาเหตุสำคัญ ๒ ประการคือ

ประการที่ ๑ เกิดจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต เช่น ปัญหาการเงิน ปัญหาการงาน ปัญหาครอบครัว ปัญหาการเรียน ปัญหาสุขภาพ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้คนเราเกิดความเครียดขึ้นมาได้

ประการที่ ๒ เกิดจากการคิดและการประเมินสถานการณ์ของบุคคล เป็นเรื่องเกี่ยวกับเจตคติในการมองโลก เช่น คนที่มองโลกในแง่ดี ใจเย็น มีอารมณ์ขันจะมีความเครียดน้อยกว่าคนที่มองโลกแง่ร้าย เอาจริงเอาจังเกินไปและใจร้อน นอกจากนี้คนที่รู้สึกว่าตัวเองมีคนคอยให้การช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา เช่น มีคู่สมรส มีพ่อแม่ ญาติพี่น้อง มีเพื่อนสนิทที่รักใคร่ และไว้วางใจกันได้ ก็จะมีอาการเครียดน้อยกว่าคนที่โดดเดี่ยวตามลำพัง^{๖๓}

ทั้งสองประการดังที่กล่าวมาคือสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียด ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าความเครียดของคนเราคงไม่ได้เกิดมาจากสาเหตุเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มักจะเกิดจากทั้งสองสาเหตุ

^{๖๓} กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, คู่มือคลายเครียด ฉบับปรับปรุงใหม่, (นนทบุรี : โรงพิมพ์ ร.ศ.พ., ๒๕๔๓), หน้า ๕-๗.

ประกอบกัน กล่าวคือในเบื้องต้น ตนมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งอาจจะเป็นเรื่องการเงินหรือปัญหาครอบครัวเป็นตัวกระตุ้นจนทำให้เกิดการคิดการประเมินสถานการณ์ และกลายเป็นความเครียดขึ้นมา จะเครียดมากเครียดน้อยก็ขึ้นอยู่กับความหนักเบาของปัญหาหรือความสามารถในการแก้ปัญหา เช่น ถ้ารู้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถแก้ไขได้ก็จะเครียดน้อยแต่หากรู้ว่าเกินความสามารถก็จะเครียดมาก

ประเด็นที่น่าสนใจลำดับต่อไปก็คือ ความเครียดเป็นสาเหตุใ้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขได้อย่างไร มีปรากฏการณ์ใดบ้างในสังคมไทยปัจจุบันที่เป็นเครื่องมือยืนยันว่าความเครียดเป็นสาเหตุนำคนเข้าหาอบายมุข ซึ่งผู้วิจัยจะขอเสนอเป็นลำดับต่อไป

ความเครียดได้ส่งผลให้เกิดความผิดปกติขึ้นในสามด้าน คือ ทางร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรม ความผิดปกติทางร่างกาย ได้แก่ ปวดศีรษะไม่เกรน ท้องเสียหรือท้องผูก นอนไม่หลับ เป็นต้น ความผิดปกติทางจิตใจ ได้แก่ วิตกกังวล คิดมาก คิดฟุ้งซ่าน เป็นต้น ความผิดปกติทางพฤติกรรม ได้แก่ จู้จี้ขี้บ่น ขวนทะเลาะ มีเรื่องขัดแย้งกับผู้อื่นบ่อย ๆ^{๖๔}

ความเครียดอันส่งผลให้เกิดความผิดปกติทางกาย ทางจิตใจ และทางพฤติกรรมนั่นเอง เป็นปัจจัยสำคัญในการนำมนุษย์เข้าไปพัวพันกับอบายมุข กล่าวคือหลายคนเมื่อเกิดความเครียดจากปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาครอบครัว ปัญหาการทำงาน ปัญหาการเงิน เป็นต้น ก็หาทางออกด้วยวิธีการที่ผิดหรือไม่เหมาะสม ได้แก่ สูบบุหรี่ ดื่มสุรา ใช้สารเสพติด เล่นการพนันที่ขงกลางคืน เป็นต้น พฤติกรรมเช่นนี้เกิดจากความเข้าใจผิด คิดว่าอบายมุขสามารถช่วยให้เกิดความสบายใจ คลายจากความเครียด ความกังวลได้ แต่ผลสุดท้ายกลับต้องเดือดร้อนหนักกว่าเดิม

ในประเด็นนี้ ตัวอย่างที่เห็นอยู่เป็นประจำก็คือ การเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขของพนักงานที่ทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ เพราะจากการศึกษาของกระทรวงสาธารณสุขพบว่า สาเหตุที่ทำให้พนักงานเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขโดยเฉพาะยาบ้า มาจากความเข้าใจผิดที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด ๒ เรื่องคือ

๑. การเข้าใจว่าการดื่มเหล้าเสพสารเสพติดเป็นครั้งคราวเป็นเรื่องจำเป็นในการทำงาน พนักงานบางคน ในบางวันอาจมีความรู้สึกเหนื่อยล้า อ่อนเพลีย ไม่มีแรงในการทำงาน แต่ก็ไม่อยาหยุดงานเพราะจะทำให้ขาดรายได้ หรือต้องทำงานควบกะ เพราะอยากมีรายได้เพิ่ม จึงใช้ยาบ้าช่วยให้มีแรงในการทำงาน ซึ่งกรณีเช่นนี้ถือเป็นเรื่องอันตรายมาก เพราะ การใช้ยาบ้าแม้เพียงครั้งเดียว ก็สามารถพัฒนาไปสู่การใช้เป็นประจำและการเสพติดได้ในที่สุด จากประวัติผู้ติดยาบ้าส่วนใหญ่พบว่าบุคคลเหล่านี้จะเริ่มจากการใช้ป็นครั้งคราวก่อน โดยมีความมั่นใจว่าตัวเองจะไม่ติด และจะเลิกเมื่อใดก็ได้ ในช่วงแรก ๆ จะช่วยให้กระชุ่มกระชวยมีแรง ไม่ง่วง และสนุกสนานกว่าปกติ

^{๖๔} กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, คู่มือคลายเครียด ฉบับปรับปรุงใหม่, หน้า ๑๐.

ทำให้อยากใช้ต่อไปเรื่อย ๆ และภายหลังก็ทำให้ติดโดยไม่รู้ตัว ซึ่งเมื่อถึงขั้นนี้แล้วจะไม่สามารถเลิกได้ด้วยตนเอง

๒. การเข้าใจว่าการตั้งวงดื่มเหล้า ดื่มเบียร์ หรือไปเที่ยวสถานบันเทิงเป็นการพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงาน บางครั้งก็ชักชวนกันตั้งวงเหล้า เพื่อความสนุกสนานก่อนที่จะแยกย้ายกันกลับบ้าน อาจมีดื่มต่อบ้าน หากดื่มเป็นประจำก็จะเกิดการเสพติดทำให้มีผลกระทบต่อการทำงาน ที่สำคัญคือ สุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ต่าง ๆ รวมทั้งบุหรี่จะกลายเป็นสารเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การเสพติดชนิดอื่น ๆ ต่อไป เช่น ยาบ้ากัญชา เฮโรอีน บางคนก็พักผ่อนคลายเครียดด้วยการไปเที่ยวในสถานบริการได้แก่ ผับ เชนจ์ห้องอาหาร คาเฟ่ และร้านคาราโอเกะ เป็นต้น^{๖๕}

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ ทำให้มองเห็นจุดเชื่อมต่อระหว่างความเครียดกับอบายมุขประเภทต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ถึงแม้ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเฉพาะความเครียดจากการทำงานไม่ได้ ยกตัวอย่างความเครียดที่มาจากปัญหาด้านอื่น ๆ แต่โดยความเป็นจริงแล้วไม่ว่าจะมาจากปัญหาใด หากหลงเลือกผิดใช้อบายมุขเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาคือความเสื่อมในชีวิตและทรัพย์สินก็จะปรากฏขึ้นในทันทีเพราะนอกจากจะแก้ปัญหาคเดิมไม่ได้แล้ว ปัญหาย่อยอื่นอีกมากมายก็จะตามมา และที่สำคัญคือจากจุดเริ่มต้นจากอบายมุขอย่างหนึ่ง จะเป็นสื่อนำอบายมุขอีกหลาย ๆ อย่างเข้ามา เช่น หากมีจุดเริ่มต้นจากการเที่ยวกลางคืนก็อาจเป็นชนวนไปสู่การดื่มสุรา ใช้สารเสพติด เล่นการพนัน ดังที่ปรากฏเป็นข่าวให้เห็นเป็นประจำ

๓.๔.๓.๒ สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อม นอกจากความเครียดจากปัญหาต่าง ๆ แล้วสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวก็เป็นสาเหตุหลักอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้คนไทยปัจจุบันเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข สภาพแวดล้อมที่วุ่นวายได้เป็นสองประเภท คือ สภาพแวดล้อมใกล้ตัวและสภาพแวดล้อมภายนอก ดังนี้

ประเภทที่ ๑ สภาพแวดล้อมใกล้ตัว ในกรณีนี้ผู้วิจัยหมายถึง สภาพแวดล้อมภายในครอบครัว ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิธีการในการเลี้ยงดูลูก กล่าวคือ ครอบครัวที่มีพ่อแม่มีพฤติกรรมเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข เช่น เล่นการพนันหรือเปิดบ่อนการพนันที่บ้าน เสพหรือค้ายาเสพติดโอกาสที่ลูกหรือคนในครอบครัวจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเหล่านั้นก็เกิดขึ้นสูง เนื่องจากได้สัมผัสรับรู้จนเกิดความเคยชิน จนบางครั้งอาจเข้าใจผิดคิดว่าพฤติกรรมเช่นนี้ เป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่น่าจะมีความเสียหาย หรือครอบครัวที่พ่อแม่ตั้งความหวังไว้กับลูกมากเกินไปโดยเฉพาะเรื่องเรียน จนลูกเกิดความกดดันและอาจเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขได้ สิ่งสำคัญที่สุดคือพ่อแม่ไม่ได้ฝึกทักษะที่จำเป็นในการอยู่ในสังคมที่มีสิ่งยั่วยุมากมาย เช่น ฝึกการคิดการตัดสินใจในปัญหารอบตัวเด็ก

^{๖๕} กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, คู่มือหัวหน้างานสำหรับการป้องกันปัญหาข่าวในสถานประกอบการ, (นนทบุรี : บริษัท อาทิสท์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๕.

ฝึกวิธีการปฏิเสธ รวมถึงการสร้างคุณค่าให้แก่ตนเองเมื่อเกิดปัญหาเด็กหาทางออกไม่ได้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่เป็น จึงอาจตกเป็นเหยื่อของอบายมุขได้

ประเภทที่ ๒ สภาพแวดล้อมภายนอก หมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกครอบครัวที่มีผลกระทบต่อการเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข เช่น การอยู่ในแหล่งที่แวดล้อมไปด้วยอบายมุข เป็นต้นว่า อยู่ใกล้บ่อนการพนัน อยู่ใกล้สถานบริการหรือแหล่งบันเทิงต่าง ๆ การคบค้าสมาคมกับบุคคลที่มีพฤติกรรมยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข^{๖๖}

ผู้อาศัยอยู่ในแหล่งที่แวดล้อมไปด้วยอบายมุข ย่อมมีโอกาสที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขได้สูง โดยเฉพาะวัยรุ่นหากคบเพื่อนที่ติดยาเสพติดแล้วก็มีโอกาสจะติดยาเสพติดได้ง่ายจะเห็นได้จากหนังสือ คู่มืออยู่อย่างไรให้ไกลสารเสพติด ของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุขซึ่งได้ทำการศึกษาพฤติกรรมการใช้สารเสพติดของเด็กวัยรุ่น พบว่าเด็กวัยรุ่นเริ่มใช้สารเสพติดครั้งแรกอายุประมาณ ๑๒ – ๑๕ ปี และสารเสพติดที่ใช้ครั้งแรกคือบุหรี่ เหล้า โดยมีเพื่อนเป็นผู้ชักชวนให้ลอง โดยมีเยาวชนที่มีประวัติด้านยาเสพติดหลายคนเปิดเผยสาเหตุของการติดยาให้ฟัง เช่น

เด็กชายโจ ย้ายมาเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ในกรุงเทพ ไม่มีเพื่อนเก่าจึงต้องทำความรู้จักกับเพื่อนใหม่ในห้อง เพื่อนที่นั่งแถวหน้าเป็นเด็กสนใจเรียนแต่ไม่ค่อยให้ความสนใจโจเพื่อนกลุ่มหลังห้องไม่ค่อยสนใจเรียนแต่เข้ามาตีสันทักกับโจ หลังเลิกเรียนโจไปเที่ยวบ้านเพื่อนในกลุ่มเพื่อนชวนให้ลองบุหรี่ โจรู้ว่าแม่ไม่ชอบแต่ก็ไม่กล้าขัดใจเพื่อน ต่อมาสูบบุหรี่ยึดใ้กัญชา จนกระทั่งสุดท้ายโจติดเฮโรอีน

เด็กชาย บอย อยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ชอบเล่นดนตรีแต่งเพลง บอยสูบบุหรี่และดื่มเบียร์เป็นครั้งแรกกับเพื่อน ๆ ต่อมาเพื่อนในกลุ่มได้ย้าบามาจึงลองใช้ ทำให้ซุ่มดนตรีได้นาน ๆ รู้สึกชอบยาบ้าและคิดว่าจะควบคุมตัวเองไม่ให้ติด เพื่อนก็นำตัวยาอื่น ๆ มาให้ลองอยู่เสมอ และราคาก็แพงขึ้นแต่บอยฐานะดีจึงมียาบ้าเสพไม่ขาดจนติดยาในที่สุด

พลอย อายุ ๑๖ ปี เป็นเด็กผู้หญิงหน้าตาดี มีเพื่อนมากมายและชอบเที่ยวตามเรกและผับ ซึ่งมีการดื่มและเต้นแรก ๆ พลอยไม่กล้าเต้นและไม่กล้าแต่งตัวโป๊ แต่เพื่อนชวนให้ดื่มเครื่องดื่มที่ผสมยาอี โดยพี่พลอยไม่รู้ พลอยรู้แต่ว่าดื่มแล้วรู้สึกอารมณ์ดี คนรอบข้างน่ารัก อยากเต้นรำกับทุกคนทั้งคืน^{๖๗}

นอกจากนี้ อบายมุขที่ปรากฏผ่านสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น กลายเป็นสิ่งกระตุ้นให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข โดยเฉพาะการปลุกฝังค่านิยมผ่านทาง

^{๖๖} กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, อยู่อย่างไรให้ไกลสารเสพติด, (นนทบุรี : บริษัทปิยอนด์พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๙.

ภาพยนตร์โฆษณา เช่น ภาพยนตร์โฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บางชนิดที่นำเสนอภาพให้สังคมได้คล้อยตาม
 프리เซ็นเตอร์แสดงภาพยนตร์โฆษณา เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพื่อนำเสนอภาพให้สังคมได้คล้อยตาม
 ว่า การดื่มเบียร์ของผู้หญิงเป็นเรื่องธรรมดาไม่ได้เสียหายอะไร ทั้งนี้เพื่อต้องการขยายตลาดการดื่ม
 แอลกอฮอล์ ไปยังกลุ่มสุภาพสตรี และยังมีวิธีการหลายรูปแบบที่ใช้โฆษณาเพื่อให้เกิดแรงจูงใจใน
 การดื่ม ที่สำคัญเครื่องดื่มแอลกอฮอล์สามารถโฆษณาได้ทุกสื่อแขนงจะมีข้อห้ามก็เฉพาะข้อห้าม
 โฆษณาทางวิทยุโทรทัศน์ช่วงเวลา ๐๕.๐๐ – ๒๒.๐๐ น. ด้วยเหตุนี้เอง จากผลการสำรวจของ
 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ที่ทำการศึกษาถึงอิทธิพลของการโฆษณาซึ่งเป็นแรงจูงใจ
 ให้คนไทยบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ผลปรากฏว่าโฆษณาที่จูงใจให้คนอยากดื่มสุรามากที่สุด
 คือ ภาพงานเลี้ยงสังสรรค์ มีอิทธิพล ๓๒.๕% ภาพเบียร์เย็น ๆ สุราเย็น ๆ และเห็นส่น้ำเหล้าเบียร์
 ชัดเจนเต็มพื้นที่โฆษณา มีผล ๓๑.๔% โฆษณาที่มีผู้หญิงสวยแต่งตัวยั่วยวน หรือภาพผู้ชายหล่อล่ำ
 ล้นมีผล ๑๗.๕% โฆษณาที่มีภาพการทำประโยชน์เพื่อสังคมที่อิทธิพลทำให้อยากดื่มแค่ ๑๐.๔%
 โฆษณาที่มีภาพการแข่งขันกีฬา มีผล ๙.๘%

ที่สำคัญคือ เมื่อเจาะลึกลงไปในสื่อโฆษณารูปแบบไหนที่คนไทยพบเห็นบ่อยที่สุด
 ปรากฏว่าการสื่อโฆษณาผ่านสื่อโทรทัศน์รายการปกติ พบบ่อยที่สุดถึง ๔๒.๕% โฆษณาผ่านแผ่น
 พับหรือป้ายโฆษณากลางแจ้ง ๑๗% โฆษณาทางสื่อสิ่งพิมพ์ ๑๖.๕% โฆษณาทางสื่อโทรทัศน์
 ในช่วงการถ่ายทอดกีฬา ๑๔.๕% วิทยุ ๘.๕%^{๖๘}

จากข้อมูลเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของการโฆษณา ที่มีผลต่อการเข้าไป
 เกี่ยวข้องกับอบายมุขของคนไทย ถ้ารัฐบาลหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ไม่มีมาตรการในการควบคุมที่ดีพอ
 สื่อโฆษณาประเภทนี้ จะกลายเป็นแรงจูงใจนำคนไทยเข้าสู่วงจรของอบายมุขอีกเป็นจำนวนมาก

สรุปความว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีหลักการประพฤติปฏิบัติที่ทำให้บุคคล
 ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ให้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความประมาท พุทธจริยศาสตร์จึงสอนให้รู้ตื่นอยู่
 ตลอดเวลา ไม่ให้หลงมกมายอยู่ในอบายมุข ซึ่งเป็นทางเสื่อมแห่งโลกทรพย์ และเป็นทางแห่ง
 ความประมาท พุทธจริยศาสตร์สอนให้หลีกเลี่ยงอกุศลมูล การดำรงตนอยู่ในหลักของจริยศาสตร์
 และจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งมีหลักการดำเนินชีวิตอยู่ ๓ ขั้นคือ “พุทธจริยศาสตร์ขั้น
 พื้นฐาน” มีไว้เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม โคนมี เบญจศีล เบญจธรรม ทิศ ๖ และ
 จริยธรรม ๑๐ ประการ ในขั้นต้นนั้นจะต้องตั้ง เจตนา ไว้ให้มั่นว่าจะปฏิบัติดีตามเจตนาที่ตั้งไว้
 เมื่อทำความดีตามเจตนาขั้นพื้นฐานดีแล้วครบแล้วหรือถึงพร้อมแล้วก็ต้อง พยายามปฏิบัติตนให้
 สูงขึ้นไปอีกสูงกว่าขั้นพื้นฐาน โดยการปฏิบัติตนใน “พุทธจริยศาสตร์ขั้นกลาง” จุดมุ่งหมายเพื่อ
 ความสงบสุขทั้งภายนอก (สังคม) และภายใน (ใจ) ซึ่งได้แก่ ศีล ๘ อกุศลกรรมบถ ๑๐ กุศล

^{๖๘} ข้อมูลจาก ไทยรัฐ, (๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๒): ๕.

กรรมบถ ๑๐ โดยการปฏิบัติ ให้กายสุจริต วาจิตสุจริต และมโนสุจริต เมื่อ กาย วาจา และใจ ถึงพร้อมแล้วก็ต้องทำให้ กรรมหมดไปโดยการปฏิบัติ “พุทธจริยศาสตร์ขั้นสูง” จุดมุ่งหมาย เพื่อให้ผู้ปฏิบัตินั้นบรรลุถึงความดีสูงสุดโดยการประพฤติให้ครบทั้งองค์ ๘ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อผู้ใดปฏิบัติได้ครบ ผู้นั้นย่อมเข้าถึงความสุขอันยิ่งของพุทธจริยศาสตร์อย่างแน่นอน

หลักการปฏิบัติในทางพุทธจริยศาสตร์นั้นเน้นในเรื่องของ เจตนาและผลของการกระทำ ซึ่งเป็นกรรมหรือวิบาก เจตนาอันเกิดได้ทั้ง ๒ ฝ่าย คือเจตนาฝ่ายดี กับเจตนาฝ่ายชั่ว เจตนาถือว่าเป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ที่เกิดจากการกระทำ ถ้าการกระทำใดมีเจตนา การกระทำนั้นจึงเป็นกรรม ส่วนผลของการกระทำคือกรรม ถ้าผลออกมา ได้รับทุกข์ และมีหรือเป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น ถือว่าได้ตั้งเจตนาไว้ไม่ดีก่อนลงมือกระทำสิ่งนั้น ๆ ลงไป แต่ถ้าผลออกมาดี คือ มีความสุขและมีหรือเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ก็ถือว่าได้มีการตั้งเจตนาที่ดีไว้ก่อนลงมือกระทำ เมื่อการกระทำดีส่งผลดีนั้นถือว่าเราได้รับคุณค่าหรือได้รับประโยชน์ ของความประพฤตินั้น

คุณค่าหรือประโยชน์นั้นมีอยู่ ๓ ประการคือ ทิฐฐธรรมมีกัตถ คือประโยชน์ในภพนี้ โลกนี้ ปัจจุบันนี้ ชาตินี้ ให้ได้รับความสุข เช่นมีทรัพย์ มียศ ความเจริญ ฯลฯ สัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์ในภพหน้า ชาตินี้ หรือในอนาคต เป็นประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต และปรมาตถะ คือประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน หรือประโยชน์สูงสุด ตราบใดที่บุคคลมองเห็นคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์แล้วกระทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเองได้ย่อมเป็นสุข แต่ถ้าบุคคลใดไม่สนใจ ไม่ใส่ใจ หรือไม่เข้าใจ ในประโยชน์ทั้ง ๓ ย่อมหลงทางเข้าไปหาความสุขแบบมายา คือความสุขแบบหลง ๆ เป็นความสุขที่ไม่ยั่งยืน นั่นก็คือความสุขที่เกิดจาก อบายมุขที่ทำให้บุคคลบางคนหลงเชื่อว่าเป็นความสุขที่แท้จริง

อบายมุข หมายถึงทางเสื่อมแห่งโลกะ ๖ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงโทษที่เกิดจากเข้าไปข้องแวะไว้ ซึ่งกล่าวโดยสรุปมี ดื่มน้ำเมา, เทียวไปในตรอกต่าง ๆ ในกลางคืน, เทียวคูมหรสพ, เล่นการพนัน, คบคนชั่วเป็นมิตร, และเกียจคร้านทำงาน ซึ่งอบายมุขทั้ง ๖ นั้น นักวิชาการหลายคนมองอบายมุขในสถานะที่ต่างมุมมองกันไป บางกลุ่มบอกว่าเป็นความเสื่อมเสียและมีความเสียหายต่อผู้เล่น ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อเศรษฐกิจ และต่อคุณธรรมจริยธรรมของสังคม และเป็นบ่อเกิดของปัญหามากมาย เมื่อผู้เล่นมีความหมกมุ่นจนกลายเป็นโรคติดการพนันเมื่อไร นั่นละจึงจะเป็นตัวให้เกิดก่อปัญหาภัยกับสังคมเพราะเมื่อเล่นมากจนเป็นหนี้สิน ต้องหาเงินมาใช้หนี้ เมื่อหาไม่ได้ก็ต้องทำสิ่งที่ผิดกฎหมาย และผลสุดท้ายเมื่อหาทางออกไม่ได้จริง ๆ ก็อาจจะก่ออาชญากรรมในที่สุด ดังที่เห็นกันอยู่ประจำในทางสี่ทั้งหลาย ส่วนกลุ่มที่เห็นว่า อบายมุขไม่ใช่สิ่งเลวร้ายเสมอ เพราะอบายมุขนั้นถ้าผู้ที่เล่นรู้จักคำว่าพอหรือเป็น

เพียงเล่นเพื่อสนุกผ่อนคลายจากความตึงเครียดจากปัญหาต่าง ๆ ที่มารุมเร้าชีวิต คนกลุ่มนี้เล่นด้วยความเพลิดเพลินว่าเป็นผลดีต่อตนเอง สังคม คือ ได้พบประสังสรรค์และได้มีกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น และก็จะส่งผลในเรื่องของเศรษฐกิจ เพราะอบายมุขเป็นแหล่งรายได้ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นทุกวัน และมีเงินหมุนเวียนเป็นจำนวนมหาศาล รัฐจึงมองว่าอบายมุขเป็นแหล่งหาเงินที่ง่าย ยังสามารถนำเงินส่วนนี้เข้ามาเป็นรายได้เข้ารัฐเพื่อนำไปพัฒนาสังคมให้มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น จึงได้พยายามสนับสนุนในเรื่องดังกล่าวว่าเป็นเรื่องดีของสังคมจึงทำให้รัฐคิดหาวิธีการเปิดบ่อนการพนันถูกกฎหมายขึ้น และปัจจุบันก็ได้มีปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่ในขณะนี้ก็คือ การมีนโยบายเปิดหวยออนไลน์ หรือหวยคู่ ซึ่งจะได้อีกกล่าวในบทต่อไป